

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] (Prolander), [redacted] (Prolander, verslag)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted], [redacted], [redacted] (allen Rijksvastgoedbedrijf)
Overige aanwezigen:
Datum bezoek: 03-07-2018

Doel

- Doel van het PAS-veldbezoek aan het Holtingerveld was eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in beheerplan/PAS-gebiedsanalyse voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermesting. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek. Het N2000-gebied is aangewezen voor meerdere habitattypen en twee Habitatrichtlijnsoorten: de kamsalamander en de gevlekte witsnuitlibel.
- Bij het PAS-veldbezoek 2018 in het Holtingerveld zijn meerdere locaties bezocht, deze staan weergegeven in de bijlage. Bij de verplaatsingen is gebruik gemaakt van een auto. Tijdens veldbezoek is met name aandacht besteed aan de ontwikkeling van het habitatype H6230 Heischraal grasland en de locaties met potentie voor uitbreiding. Daarnaast is stil gestaan bij de aanpak van opslag.

Vorbereiding

- Analyse van potentiële knelpunten en aandachtspunten op grond van het beheerplan/ PAS-gebiedsanalyse. Dit in samenspraak met de bij het beheerplan betrokken ecooloog, met daarbij extra aandacht voor de uit te voeren PAS-SKNL beheermaatregelen. Interne voorbespreking van het veldbezoek door Rijksvastgoedbedrijf/ Defensie.

Opmerkingen

- Het reguliere beheer op de gronden van Defensie bestaat uit begrazing met schapen, aangevuld met maaien, chopperen en opslag verwijderen. Plaggen wordt in principe niet meer uitgevoerd vanwege de aanwezigheid van niet gesprongen munitie en archeologische waarden. Munitieonderzoek moet nog worden uitgevoerd.
- Op basis van Aerius hebben de habitattypen van het Holtingerveld op dit moment te maken met een matige tot sterke overbelasting met stikstof (M16L).

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2018 en de informatie van de beheerder hebben zich in het Holtingerveld geen onverwachte wijzigingen in de habitattypen voorgedaan.

Tijdens veldbezoek wordt stilgestaan bij de te nemen maatregelen, met name opslag verwijderen. De planning is om daarmee in de nazomer te starten. De meeste opslag komt voor in de vochtige heide, in het noordelijk deel van eigendommen van defensie en rond het fietspad (Westerzandpad). Bij de kleine startbaan wordt Amerikaanse vogelkers verwijderd en door ook wat bomen en andere opslag (o.a. vuilboom) te verwijderen wordt een meer open heidelandschap gecreëerd. Daarbij wordt tevens een open verbinding gerealiseerd tussen het heischrale grasland ten zuiden van het fietspad en de stuifzandheide ten noorden daarvan. In het middengebied zelf is veel minder sprake van opslag.

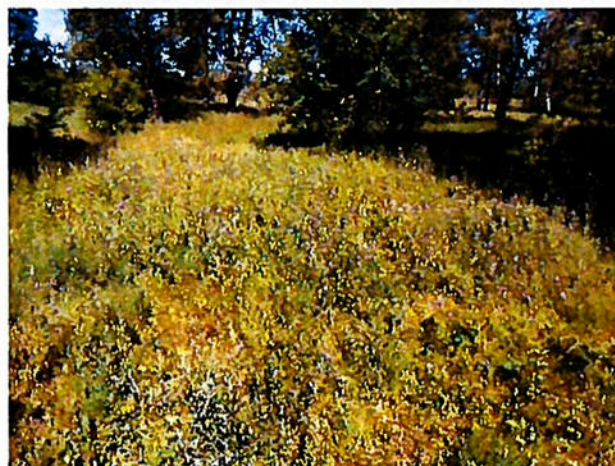
De grote hoeveelheid opslag in de vochtige heide heeft een relatie met de hydrologie, er is sprake van verdroging. Het is nog lastig in te schatten welke herstelmaatregelen daarbij genomen kunnen worden. Het wachten is op de resultaten van hydrologisch onderzoek (PAS-maatregel).

Figuur 1: Voor opslag verwijderen ligt de focus onder meer rond het fietspad en de kleine startbaan

In het veld is bij verschillende locaties (bijlage) met het habitattype heischraal grasland stil gestaan. Een kwalitatief mooi voorbeeld van een goed ontwikkeld heischraal grasland is de Kleine startbaan (figuur 2), met de tijdens het veldbezoek waargenomen soorten als valkruid, stekelbrem, wilde tijm en grote wolfsklauw. Een belangrijke soort van de heischrale graslanden in het Holtingerveld is het rozenkransje. Deze is dit jaar niet meer gevonden, vorig jaar werd in het Holtingerveld nog 1 exemplaar gevonden. Het gevoerde beheer is geoptimaliseerd voor het rozenkransje en de beheerder geeft aan niets extras meer te kunnen doen.

Op enkele andere locaties is de kwaliteit van het heischrale grasland minder en neigt de vegetatie bijvoorbeeld meer naar (structuurrijke) heide. Dit is bijvoorbeeld het geval op de locatie die ca. 25 jaar geleden een particuliere kavel was. Hierin is vroeger geplagd en het heeft zich sindsdien ontwikkeld tot een mooie structuurrijke heide. Op sommige locaties is de vegetatie soortenarm. Het heischrale grasland binnen de zgn. 'tapuitdriehoek' (locatie 2) is hier een voorbeeld van (figuur 3), mogelijk het gevolg van de zware begrazing. De begrazing wordt hier ingezet om de vegetatie kort te houden voor de tapuit (typische soort Stufzandheide met struikhei). De beheerder vraagt zich af hoe de heischrale graslanden in deze situaties in stand te houden zijn. In een aantal situaties lijken de abiotische randvoorwaarden niet aanwezig te zijn voor het behoud van heischraal grasland. Vanuit de PAS is het echter noodzakelijk dat zowel de oppervlakte als kwaliteit van het habitattype in de eerste PAS-periode in ieder geval behouden blijven. Daarnaast is er een opgave voor uitbreiding en kwaliteitsverbetering van het habitattype. De beheerder wil voor de komende periode extra aandacht besteden aan heischraal grasland. Men wil de mogelijkheden in beeld brengen voor kwaliteitsverbetering. Daarnaast wordt gezocht naar locaties met mogelijkheden voor uitbreiding van het habitattype en wat vervolgens nodig is om dit te realiseren. Daarbij wordt bijvoorbeeld gedacht aan (extra) maaien en afvoeren. Potenties voor uitbreiding lijken in ieder geval ten noorden en oosten van het heischrale grasland op de kleine startbaan aanwezig te zijn.

Figuur 2: Kleine startbaan met kwalitatief goed ontwikkeld heischraal grasland

Figuur 3: Een voorbeeld van soortenarm heischraal grasland

Voor begrazing wordt de schaapskudde ingezet. De kudde is door de integrale begrazing een verbindende factor in het gebied en tussen de beheerders. Er ligt een nieuw concept voor een 10-jarig begrazingsplan. Half mei is hier-

over nog overleg geweest en het plan is nagenoeg gereed. In het begrazingsplan wordt onder meer het aantal graasdagen bepaald per beheerder/gebied. Lastig is om tot een goede spreiding in de beschikbare graasdagen te komen. De vraag daarbij is of 'transport' over een terrein ook geldt als (deel van een) graasdag. De buitenranden blijven daarbij, volgens de beheerder, wat buiten beeld. De kudde wordt uitgebreid i.v.m. extra drukbegrazing (PAS-maatregel) in combinatie met het afzetten van opslag en er is mogelijk sprake van de start van een tweede kudde. De vraag van de beheerder is of het niet beter is de huidige kudde uit te breiden.

Door de droogte zijn ook minder orchideeën waargenomen. Het weer is in het voorjaar omgeklapt van heel nat naar heel droog, met soms plaatselijk heel veel neerslag en op nadere plekken niet.

Van de tapuit, typische soort van Stuifzandheide, is het onduidelijk of de soort dit jaar ook gebroed heeft.

Conclusies

- Op basis van het veldbezoek en de informatie van de beheerder zijn er binnen het Holtingerveld, voor zover in beheer bij Defensie, geen opvallende veranderingen (positief als negatief) binnen de habitattypen opgetreden.
- Er is nog veel opslag aanwezig, de focus van de beheerder ligt de komende twee jaar op kwaliteitsverbetering door opslag verwijderen.
- Voor de instandhouding van heischraal grasland wordt door de beheerder gekeken naar plekken waar het habitatype nu volgens de habitattypenkaart ligt en of behoud daar wel mogelijk is.
- Voor uitbreiding wordt naar locaties gezocht waar mogelijkheden liggen voor de ontwikkeling van heischraal grasland.
- Voor het vaststellen van de maatregelen voor herstel van vochtige heide is het wachten op de uitkomsten van het hydrologisch onderzoek.
- Er ligt een nieuw concept-begrazingsplan. De kudde wordt uitgebreid voor drukbegrazing, mogelijk komt er er een tweede kudde.

Volgende PAS-veldbezoek: uitgevoerde PAS-maatregelen, (potentiele) locaties voor heischraal grasland

Dit verslag is vastgesteld door:

Rijksvastgoedbedrijf Defensie
sectie Natuur

9 oktober 2018

(datum)

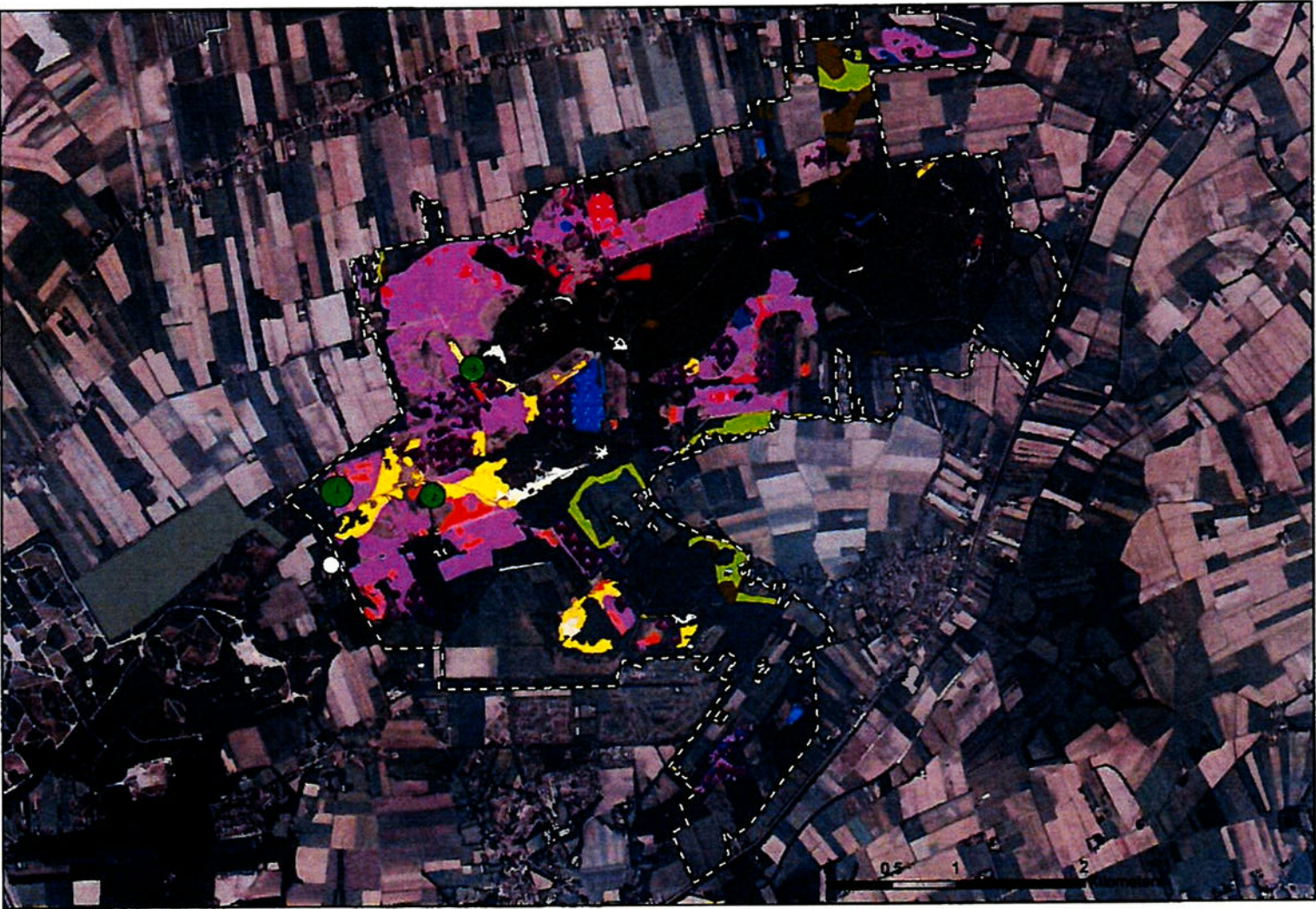
namens:

Provincie Drenthe

9 oktober 2018

(datum)

Bijlage: figuur 1, habitattypenkaart van het N2000-gebied Holtingerveld met de bezochte locaties (groene stip).

NATURA 2000-GEBIED: 29. HOLTINGERVELD (BOSGROEPEN)
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 27-06-2018

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] (Prolander), [redacted] (Prolander, verslag)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted] (Bosgroepen)
Overige aanwezigen: [redacted] (Particulier natuurbeheerder)
Datum bezoek: 27-06-2018

Doel

- Doel van het PAS-veldbezoek aan het Holtingerveld was eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in beheerplan/PAS-gebiedsanalyse voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek. Het N2000-gebied is aangewezen voor twee Habitatrichtlijnsoorten: de kamsalamander en de gevlekte witsnuitlibel.
- De bezochte locaties van het PAS-veldbezoek 2018 zijn aangegeven in de bijlage. Bij het PAS-veldbezoek 2018 in het Holtingerveld zijn met de Bosgroep Noord-Oost Nederland drie locaties bezocht die in eigendom zijn van particulieren. Locatie 1 + 2 maken deel uit van Ooster- en Westertzand ([redacted]). Locatie 3 betreft het Uffelterzand ([redacted]). Elk deelgebied is lopend doorkruist.

Vorbereiding

- Analyse van potentiële knelpunten en aandachtspunten op grond van het beheerplan/ PAS-gebiedsanalyse. Dit in samenspraak met de bij het beheerplan betrokken ecooloog, met daarbij extra aandacht voor (de potentiële locaties van) de PAS-SKNL beheermaatregelen. Interne voorbespreking van het veldbezoek door de Bosgroep.

Opmerkingen

- Bij het PAS-veldbezoek Holtingerveld op de locatie in eigendom van Rutte heeft ook de particuliere beheerder zelf deelgenomen aan het veldbezoek.
- In beide particuliere eigendommen worden PAS-maatregelen uitgevoerd (PAS-SKNL-aanvraag 2018-2021). Voor het Uffelterzand is in 2017 al een PAS-SKNL-aanvraag ingediend voor plaggen (ten behoeve Stuifzandheide met struikheide en Zandverstuiving), maar de maatregelen zijn nog niet uitgevoerd vanwege nog uit te voeren onderzoek naar niet-gesprongen explosieven (NGE).
- Op basis van Aeries (M16L) hebben de habitattypen op dit moment te maken met een matige tot sterke overbelasting met stikstof.

Bevindingen

De Bosgroep geeft aan dat er, voor zover bij hen bekend, in het Holtingerveld geen opvallende veranderingen binnen de habitattypen zijn opgetreden.

Het veldbezoek is met name gericht op de binnenkort uit te voeren PAS-beheermaatregelen die in relatie staan tot behoud en ontwikkeling van stuifzand, droge en vochtige heide en heischraal grasland. Het huidige beheer is met name schapenbegrazing en opslag verwijderen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de schaapskudde van het Holtingerveld.

Het eerste deel van het PAS-veldbezoek is op locatie [redacted] uitgevoerd (locatie 1). De particulier eigendommen maken onderdeel uit van het gebied bekend als Ooster- en Westertzand. De habitattypen die in dit deel van het Holtingerveld voorkomen zijn met name H4010 Vochtige heide en H4030 Droge heide en in mindere mate H2320 Binnenlandse kraaiheide en H6230 Heischrale graslanden. In deze habitattypen is sprake van vergrassing en verbosing, deels als gevolg van stikstofdepositie. Daarnaast speelt verdroging een rol in de vochtige heide. Het regulier beheer bestaat met name uit schapenbegrazing (begrazingseenheid met de eigendommen van Natuurmonumenten). De PAS-beheermaatregelen die voor dit deel van het gebied gepland staan zijn met name opslag (bos) verwijderen, kleinschalig plaggen en chopperen. De opslag (bos) wordt verwijderd ten behoeve van (vergraste) H4010

vochtige heide, dat ten zuiden van dit verboste deel ligt (figuur 1). Tevens wordt daarmee een stuk openheid in het landschap gecreëerd. Op de plaatselijk vergraste droge heide wordt op enkele plekken plagmaatregelen voorzien om pijpenstrootje te bestrijden. Binnen dit habitattype liggen door kraaiheide gedomineerde kernen, waar nauwelijks sprake is van vergrassing. Deze kernen worden bij de uitvoering van de maatregelen ontzien. Het aanwezige habitattype Heischraal grasland betreft hier een zeer soortenarme variant. Mogelijk definieert het als habitattype vanwege aanwezigheid van borstelgras en liggend walstro. Beide zijn slechts op een klein deel van het als Heischraal grasland aangeduide oppervlak aanwezig. Er zijn geen PAS-maatregelen voor gepland.

1: De opslag (bos) wordt verwijderd ten behoeve van (vergraste) H4010 vochtige heide.

Locatie 2 ligt aan de noordzijde van het Uffelterveen; het Uffelterveen is eigendom van Natuurmonumenten. In het bosrijke deel (geen habitattype) op de rug ten noorden van het Uffelterveen, worden de bossloten gedempt (figuur 2). De Bosgroep geeft aan dat in de gebiedsanalyse Uffelterveen (Bosgroepen, 2011) wordt geconcludeerd dat dempen van deze sloten een positief effect ontstaat op de randzone/ flanken van het Uffelterveen en de vochtige heide en pioniersvegetatie met snavelbies in het Uffelterveen (als aansluitend ook daar de sloten gedempt worden). Door het dempen van de sloten stroomt het regenwater minder snel af en kan zo op de rug infiltreren en uittreden op de flanken. De Bosgroep geeft daarbij aan dat de randzone, met name de natte delen, bijzondere stukken zijn met potentie voor ontwikkeling van vochtige heide of pioniersvegetatie met snavelbies.

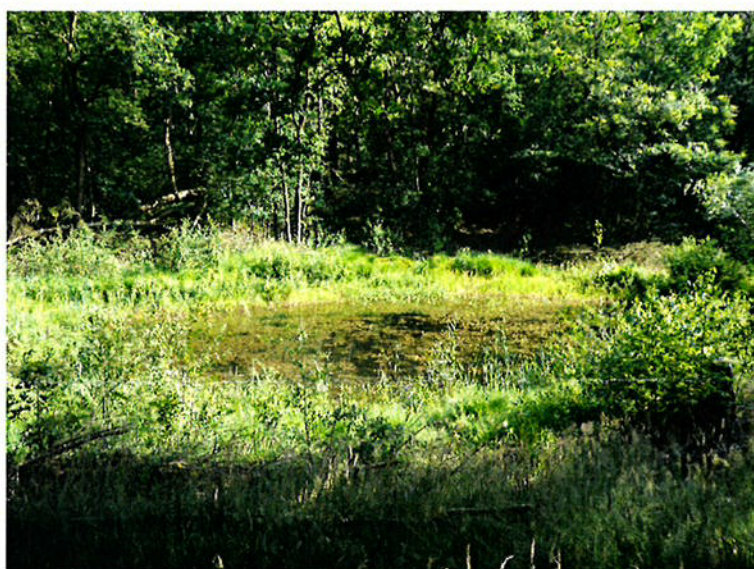

2: In het bosrijke deel ten noorden van het Uffelterveen worden de bossloten gedempt.

Op locatie 3, het Uffelterzand, in eigendom van Rutte, bestaat het gebied uit een kleinschalig afwisselend landschap van open vochtige en droge heide, heischraal grasland en bossen afgewisseld met een centraal gelegen kleinschalige zandverstuiving met stuifzandheiden. Ook het Finse meertje (een serie van poelen gegraven in de Tweede Wereldoorlog) maakt deel uit van dit gebied. In het gebied wordt onder ander de schaapskudde ingezet voor heidebeheer. Er is een nieuw begrazingsplan en 6 keer per jaar wordt de kudde hier ingezet. De particulier beheerder heeft het gebied ca. 5 jaar in beheer en geeft aan dat er al veel is gebeurd in dit gebied. De vochtige heide wordt jaarlijks gemaaid, soorten als moeraswolfsklauw en zonnedauw staan hier. Op eigen initiatief is in de heide opslag teruggezet en zijn haagjes verwijderd. Tevens is opslag rond het Finse meertje verwijderd. In de winter zijn dennen getrokken op voorheen geplagd terrein. Delen van bos zijn gefaseerd gekapt en als vervolgbeheer wordt er begraasd, hier ontwikkeld zich nu heide.

Daarnaast staan er PAS-herstelmaatregelen in de planning (PAS-SNL-aanvraag 2017), met name om meer openheid te creëren voor het habitattype Zandverstuiving (deels bos kappen aan zuid/west zijde voor meer windwerking) en wordt aansluitend gechopperd om het strooiselpakket te verwijderen. De werkzaamheden kunnen echter nog niet uitgevoerd worden. Men is in afwachting van het munitieonderzoek dat nog moet worden uitgevoerd. Dit vergt veel tijd, omdat er ook eerst nog vooronderzoek moet worden uitgevoerd. De inschatting van de particuliere beheerder is dat pas na 2019 met de maatregelen begonnen kan worden.

Ook staan er maatregelen gepland voor het Finse meertje en Stuifzandheide met struikhei (PAS-SKNL-aanvraag 2018-2021). Het Finse meertje heeft potentie voor ontwikkeling naar habitattype zwakgebufferd ven (o.a. pilvaren wordt aangetroffen tijdens veldbezoek) en is leefgebied van de Kamsalamander (HR-soort). Aan de noordwestzijde van Finse meertje staat het verloven (selectieve kap) van het bos gepland en ter plaatse van het meertje zelf het vrijstellen van de venoevers (figuur 3). De Bosgroep vraagt zich wel af of met selectieve kap/verloven wel het gewenste effect bereikt wordt (meer toestroming grondwater), want niet alle bos wordt verwijderd (loofbomen worden behouden). Voor de Stuifzandheide wordt opslag verwijderd, deels voor kwaliteitsverbetering van de Stuifzandheide zelf en deels ook voor windwerking voor de zandverstuiving, maar ook om overgangen te creëren naar de heide. Ondanks dat het stuifzandcomplex vrij klein is komen er wel bijzondere waarden voor, onder ander grote wolfsklauw (figuur 4).

Figuur 3: Opslag in de venoevers van het Finse meertje

Figuur 4: Grote wolfsklauw, een bijzondere waarde op het Uffelterzand

Er is zorg over de explosieve uitbreiding van braam en het verdwijnen van orchideeën langs de paden. Of dit laatste een directe relatie met stikstof heeft is lastig aan te geven.

Conclusies

- Op basis van informatie van de Bosgroepen en het veldbezoek wordt geconcludeerd dat zich, voor zover bekend bij de Bosgroepen, in het Natura 2000-gebied Holtingerveld geen opvallende of onverwachte veranderingen in habitattypen hebben voorgedaan.
- De geplande PAS-beheermaatregelen lopen vertraging op, onder andere omdat er nog (voor)onderzoek naar NGE uitgevoerd moet worden. Dit vergt veel tijd. Mogelijk kan er pas na 2019 begonnen worden.
- Er is zorg over de explosieve uitbreiding van braam en het verdwijnen van orchideeën langs de paden. Of dit laatste een directe relatie met stikstof heeft is lastig aan te geven.

Volgende PAS-veldbezoek: uitgevoerde PAS-maatregelen

Dit verslag is vastgesteld op

Bosgroep Noord oost NL

Namens:

Bosgroep

Noordoost NL

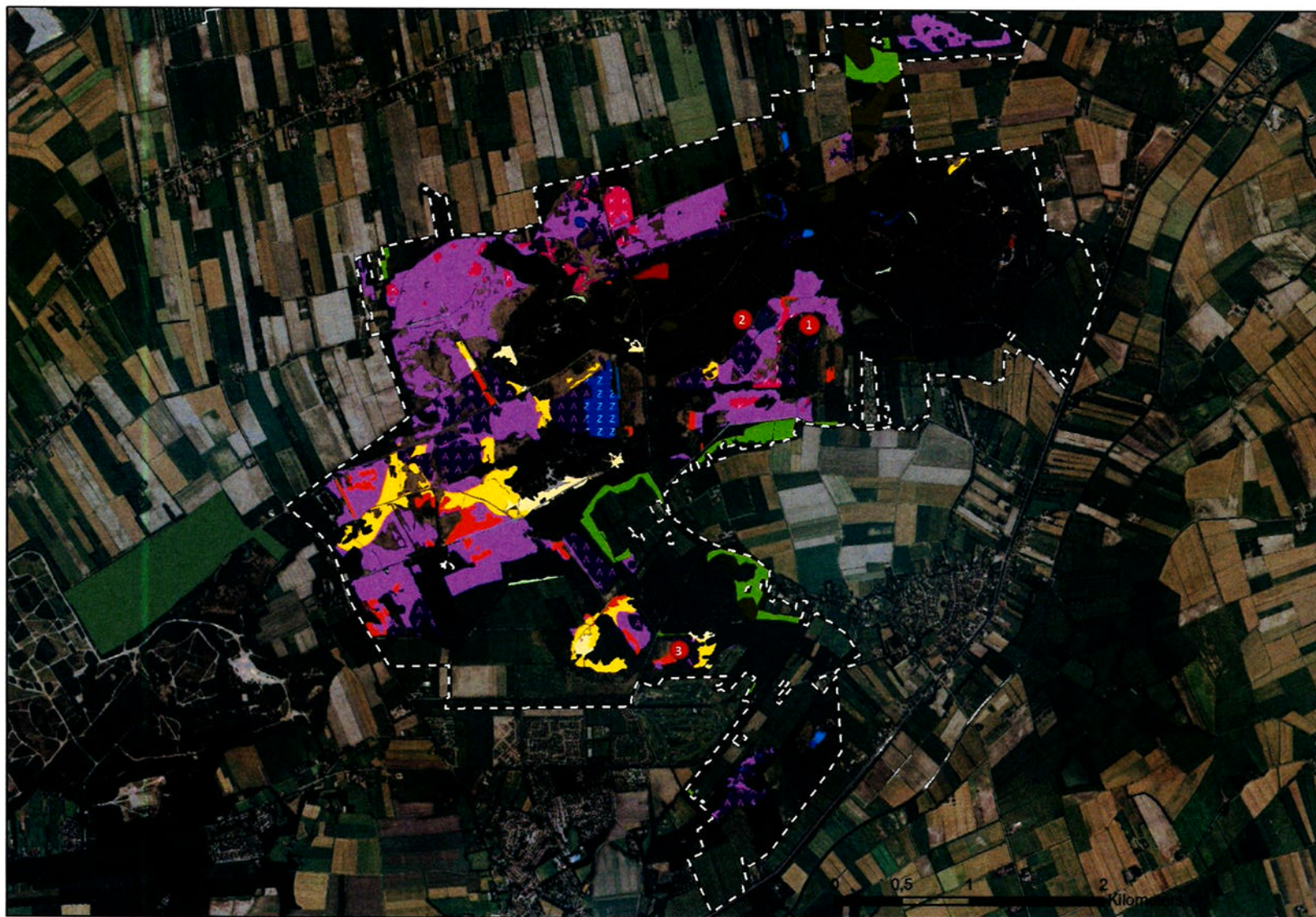
(datum) 25/5/2018

De Provincie Doenthe

27.09.2018

(datum)

Bijlage: figuur 1, habitattypenkaart van het N2000-gebied Holtingerveld met de bezochte locaties (rode stip).

NATURA 2000-GEBIED: 29. HOLTINGERVELD (NM)
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 18-07-2018

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] (Prolander), [redacted] (Prolander, verslag)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted], [redacted] (allen NM)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 18-07-2018

Doel

- Doel van het PAS-veldbezoek aan het Holtingerveld was eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in beheerplan/PAS-gebiedsanalyse voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermesting. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek. Het N2000-gebied is aangewezen voor twee Habitatrichtlijnsoorten: de kamsalamander en de gevlekte witsnuitlibel.
- De bezochte locaties van het PAS-veldbezoek 2018 zijn aangegeven in de bijlage. In overleg met de beheerder heeft het PAS-veldbezoek zich gericht op de voormalige defensieterreinen en het Kolonieveen. Tijdens het veldbezoek zijn met name de PAS-SKNL-maatregelen besproken voor de habitattypen H4010 vochtige heide en H4030 droge heide.

Vorbereiding

- Analyse van potentiële knelpunten en aandachtspunten op grond van het beheerplan/ PAS-gebiedsanalyse. Dit in samenspraak met de bij het beheerplan betrokken ecooloog, met daarbij extra aandacht voor (de potentiële locaties van) de PAS-SKNL beheermaatregelen. Interne voorbespreking van het veldbezoek door Natuurmonumenten (NM).

Opmerkingen

- Regulier beheer in het Holtingerveld bestaat met name uit begrazing (voornamelijk gescheperde schaapskudde), opslag verwijderen, maaien (heischrale graslanden) en kleinschalig plaggen.
- Munitieonderzoek voor het Holtingerveld moet nog uitgevoerd worden, de uitvoering van de PAS-maatregelen kan hierdoor vertraging oplopen.
- Op basis van Aeries (Versie M16L) hebben de habitattypen van het Holtingerveld op dit moment te maken met een matige tot sterke overbelasting met stikstof.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2018 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van Natuurmonumenten afgelopen jaar geen onverwachte wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan.

In het veld wordt bij voormalige defensieterreinen stil gestaan bij drukkbegrazing en plaggen in o.a. droge heide (locatie 1, figuur 1). Met piketten is aangegeven waar de drukkbegrazing plaats moet gaan vinden. Vergrassing is hier toegenomen. De huidige kudde lijkt dit deel niet goed te bereiken. De kudde moet lange afstanden afleggen voordat ze bij het deel van NM is, dat gaat ten koste van de begrazingsduur. Of kraaiheide zich hier ook uitbreidt is nog onduidelijk, want dit deel is nog maar net in bezit van NM, maar de verwachting van de beheerder is dat hier hetzelfde geldt als bij het Dwingelderveld. Het algemene beeld van de beheerder is dat het qua structuur hier best goed gaat. Opvallend is wel dat er op veel plekken dode struikheide staat. De beheerder geeft aan dat grassen vaak gaan domineren in deze situatie. In de PAS-SKNL-aanvraag zijn hier drie begrazingsstroken gehonoreerd, vanuit de beheerder is behoefte aan meer stroken.

Figuur 1: droge heide op het voormalige defensiesterrein, drukkbegazing moet de vergrassing gaan beheersen

Bij het Armenveen (locatie 2) is opslag ook een probleem, onder andere in de oeverzone. De totale opgave voor deze locatie is groter dan opgenomen in de PAS-SKNL voor de 1ste PAS-periode, de inzet wordt om in 2de PAS-periode het resterende deel te regelen. Nu zit er voor 30 ha opslag verwijderen in de aanvraag voor dit deel van het defensiesterrein, hierdoor wordt heide hersteld en meer openheid in het landschap gecreëerd.

Bij het Kolonieveen (locatie 3) is voor de verbetering van de hydrologie een deel bos gekapt en vervolgens geplagd. Hier ontwikkelt zich natte heide, dopheide is hierin al aanwezig. In 1998 is een damwand geplaatst om de hydrologie van het veen/ven te verbeteren voor herstel van hoogveenvegetaties (H9130). Middels een stuw kan water vastgehouden worden in het veen. Daarvoor was er te veel fluctuatie. Dit bleek ook uit het PQ/transect dat hier ligt. Om de 3 jaar wordt die gekarteerd. Nadat het peil 30 cm hoger was ingesteld en daardoor stabiel is geworden veranderde de vegetatie in 3 jaar van een door waterveenmos gedomineerde vegetatie naar een door geoord veenmos gedomineerde vegetatie (laatste PQ opname, figuur 2). Soorten als klein blaasjeskruid, draadzegge en hoogveenveenmossen worden nu ook aangetroffen. Veel pijpenstrootje en grove den is door vernatting afgestorven. Om de hydrologie te verbeteren wordt in de toekomst de bosrand bij dit veen verwijderd en wordt de diepe greppel achter de dekzandrug gedempt.

Figuur 2: Kolonieveen: veranderde vegetatie na stabilisatie peil: van waterveenmos naar geoord veenmos. Opslag in de oeverzone moet nog wel verwijderd worden, maar kan conflicteren met biotoop van de brede geelgerande waterkever.

In het Kolonieveen komt de brede geelgerande waterkever voor. Dit is een habitatrichtlijnsoort, maar de soort is (ten onrechte volgens beheerder) niet aangewezen voor het Holtingerveld. Beheerder merkt op dat er in Drenthe sprake is van een bestendige populatie die op basis van vondsten terug gaat tot de eerste helft van de 20ste eeuw. (zie J.G.M. Cuppen, G. van Dijk, B.Koese en O. Vorst, De brede geelgerande waterkever *Dytiscus latissimus* in Zuidwest-Drenthe, 2006). De soort is in 2009 ook aangetoond in het Booisveen en in het Brandeveen. Het Holtingerveld is, naast het Dwingelderveld, een van de weinige vindplekken in Nederland en mogelijk in West-Europa. In 2016/17 is onderzoek naar de ecologie van de soort in Nederland/ Drenthe uitgevoerd door Stichting Bargerveen. Dit heeft

meer inzicht en duidelijkheid in de levenswijze gegeven. Het dieet van de keverlarven blijkt te bestaan uit kokerjuffers. Over het biotoop is nog niet zoveel bekend, maar de huidige opslag in dit veen lijkt voldoende (kokerjuffers hebben bomen en struiken nodig om te overleven), want de soort is hier aanwezig en dit is al zo sinds de jaren 60 van de 20^e eeuw. Er is wel een forse achteruitgang van de soort. Vervolgonderzoek is volgens de beheerder noodzakelijk. De beheerder geeft daarbij als zorg aan dat de huidige PAS-maatregelen, zoals opslag verwijderen uit de oeverzone, conflicteren met het biotoop van de kever: bomen in oeverzone (kokerjuffer) en snavelzegge.

Beheerder is benieuwd naar de stand van zaken van de onderzoeken (LESA-onderzoek, vennenonderzoek), die afgesproken zijn in de Herstelstrategie voor het gebied. In het LESA-onderzoek is het onduidelijk voor de beheerder hoe de ecologische aspecten hierin zijn belegd. Hierbij denkt de beheerder met name aan het vraagstuk (uitbreiding) heischraal grasland. Bij de Grote startbaan bijvoorbeeld, wordt met PAS-maatregelen heischraal grasland uitgebreid. Voor uitbreiding van dit habitatype heeft de beheerder vooral behoefte aan maatwerkonderzoek (hydrologie en bufferend vermogen van de bodem). Op basis van de uitkomsten kunnen dan keuzes gemaakt worden voor uitbreidinglocaties, gewenste herstelmaatregelen, de inrichting en het beheer.

Conclusies

- Op basis van informatie van de beheerder wordt geconcludeerd dat zich binnen het Natura-2000 gebied Holtingerveld geen opvallende of onverwachte veranderingen in habitattypen voorgedaan.
- Beheerder is benieuwd naar de stand van zaken van de onderzoeken (LESA-onderzoek, vennenonderzoek).
- Voor uitbreiding van heischraal grasland heeft de beheerder behoefte aan maatwerk in onderzoek (hydrologie en bufferend vermogen van de bodem) voor bepalen van locaties voor uitbreiding.
- Beheerder vraagt aandacht voor de brede geelgerande waterkever. Mogelijk conflicteren de PAS-maatregelen met het biotoop van deze soort. De soort gaat fors achteruit, maar is (ten onrechte volgens beheerder) geen aangewezen HR-soort (waardoor o.a. financiering van vervolgonderzoek lastig is).

Dit verslag is vastgesteld door:

Namens:

Provincie Drenthe

20-09-2018

(datum)

Namens:

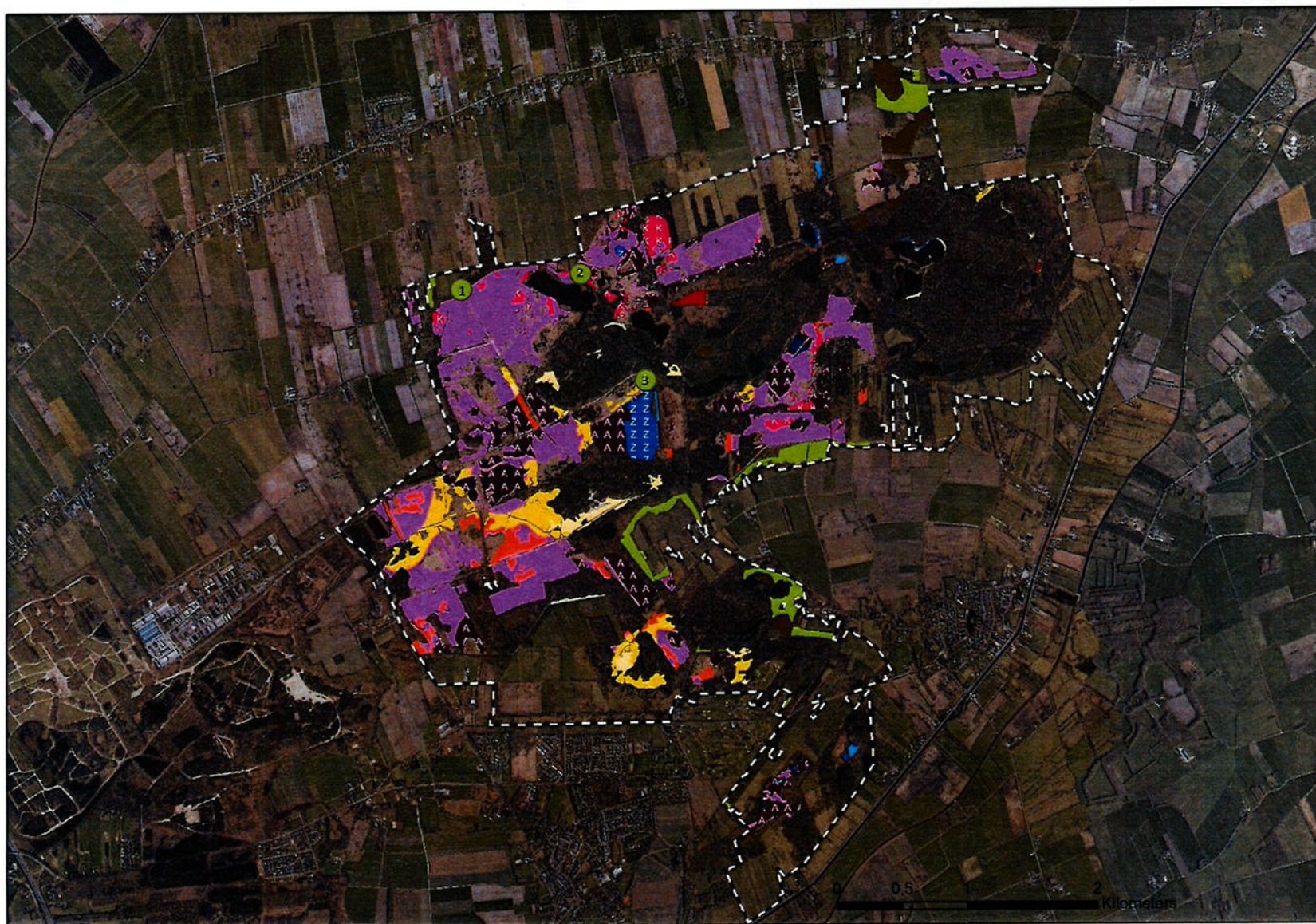
Natuurmonumenten

(datum)

25-09-2018

Bijlage: figuur 1, habitattypenkaart van het N2000-gebied Holtingerveld met de bezochte locaties (groene stip).

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] (Prolander), [redacted] (Prolander, verslag)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted]; [redacted] (SBB), [redacted] (SBB)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 22-06-2018

Doel

- Doel van het PAS-veldbezoek aan het Holtingerveld was eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in beheerplan/PAS-gebiedsanalyse voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermeting. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek. Het N2000-gebied is aangewezen voor twee Habitatrictlijnsoorten: de kamsalamander en de gevlekte witsnuitlibel.
- De bezochte locatie van het PAS-veldbezoek 2018 is aangegeven in de bijlage. Er is op verzoek van de beheerder één locatie bezocht. Het een betreft de Havelterberg, waar potentie ligt voor uitbreiding van Heischraal grasland (H6230). Bij de verplaatsingen is gebruik gemaakt van een auto.

Vorbereiding

- Analyse van potentiële knelpunten en aandachtspunten op grond van het beheerplan/ PAS-gebiedsanalyse. Dit in samenspraak met de bij het beheerplan betrokken ecooloog, met daarbij extra aandacht voor (de potentiële locaties van) de PAS-SKNL beheermaatregelen. Interne voorbespreking van het veldbezoek door Staatsbosbeheer (SBB).

Opmerkingen

- Het veldbezoek was met name gericht op de binnenkort uit te voeren PAS-beheermaatregelen die in relatie staan met behoud en ontwikkeling van Heischraal grasland, in eerste instantie gaat het om maaien. Maatregelen als (kleinschalig) plaggen en opslag verwijderen kunnen nog niet uitgevoerd worden, omdat er nog onderzoek naar niet-gesprongen explosieven (NGE) moet worden uitgevoerd.

Bevindingen

De beheerder geeft aan dat er het afgelopen jaar in het Holtingerveld geen onverwachte veranderingen binnen de habitattypen zijn opgetreden.

Binnen Holtingerveld liggen potenties voor ontwikkeling/uitbreiding van het habitatype Heischraal grasland (H6230) (zie beheerplan). In kader van Actieplan Heischrale graslanden (zie ook PAS-veldverslag 2017) heeft de beheerder een eerste selectie gemaakt van locaties die mogelijkheden bieden voor ontwikkeling/uitbreiding van het habitatype. Bij de selectie van locaties met ontwikkel- en uitbreidingsmogelijkheden zijn 3 categorieën onderscheiden:

1. Locaties waar het habitatype reeds aanwezig is (ontwikkeling)
2. Locaties waar op grond van de ligging (bijvoorbeeld direct naast het habitatype) of samenstelling van de vegetatie potenties voor ontwikkeling van heischraal grasland aanwezig zijn (uitbreiding).
3. Locaties waar potentie vermoed wordt, maar waar (bodem)onderzoek de vermoedens nog moet bevestigen (uitbreiding)

De geplande PAS-beheermaatregelen zullen (deels) ingezet worden voor de ontwikkeling/uitbreiding van het Heischraal grasland (PAS-SKNL-aanvraag 2018-2021). De beheerder vraagt aandacht voor het bodemonderzoek dat nodig is om de kans rijkdom nader te bepalen. In de PAS is hiervoor geen onderzoeksgeld opgenomen. Bij uitbreiding richt de beheerder zich in eerste instantie op percelen waarop reeds soorten voorkomen die duiden op iets gebufferde omstandigheden, zoals mannetjesereprijs en tormentil.

Op de in 2018 tijdens het veldbezoek bezochte locatie liggen veel mogelijkheden voor uitbreiding en ontwikkeling van heischraal grasland. Ten oosten van het Hunnenhuis op de Havelteberg, ligt een goed ontwikkeld voorbeeld van het habitatype. In de aangrenzende droge heide heeft beheerder recent opslag verwijderd en gemaaid. Beheerder verwacht dat zich bij voortzetting van het maai-beheer heischraal grasland gaat ontwikkelen. Dat de bodem een goede buffering heeft blijkt uit de aanwezigheid van bijvoorbeeld de gevlekte orchis en wordt door analyse van grondmonsters bevestigd. SBB had hier een klein stukje geplagd en er staat nu onder andere al tandjesgras (meer plaggen kan en mag nog niet i.v.m. NGE). Ook een iets zuidelijker gelegen perceel, dat nu nog als Droge heide (H4030) op de habitattypenkaart staat, heeft zich inmiddels ontwikkeld tot schraal grasland (figuur 1). Beheerder vermoed dat ook het aangrenzende jonge bos (ca. 25 jaar oud met een dunne strooisel/humuslaag) potenties voor Heischraal grasland heeft. Hier is nog bodemonderzoek nodig om te bepalen of er daadwerkelijk ontwikkelmogelijkheden liggen.

Figuur 1: Een perceel dat nu nog als Droge heide (H4030) op de habitattypenkaart staat, heeft zich inmiddels ontwikkeld tot schraal grasland.

Conclusies

- Op basis van informatie van de beheerder wordt geconcludeerd dat zich binnen het Natura-2000 gebied Holtingerveld geen onverwachte veranderingen in habitattypen hebben voorgedaan.
- Binnen Holtingerveld liggen potenties voor ontwikkeling en uitbreiding van het Heischraal grasland (zie beheerplan).
- Om te bepalen is of er mogelijkheden liggen voor de ontwikkeling van het Heischraal grasland is vaak bodemonderzoek nodig.

Namens:
Staatsbosbeheer.....

15/10/2018.....

(datum)

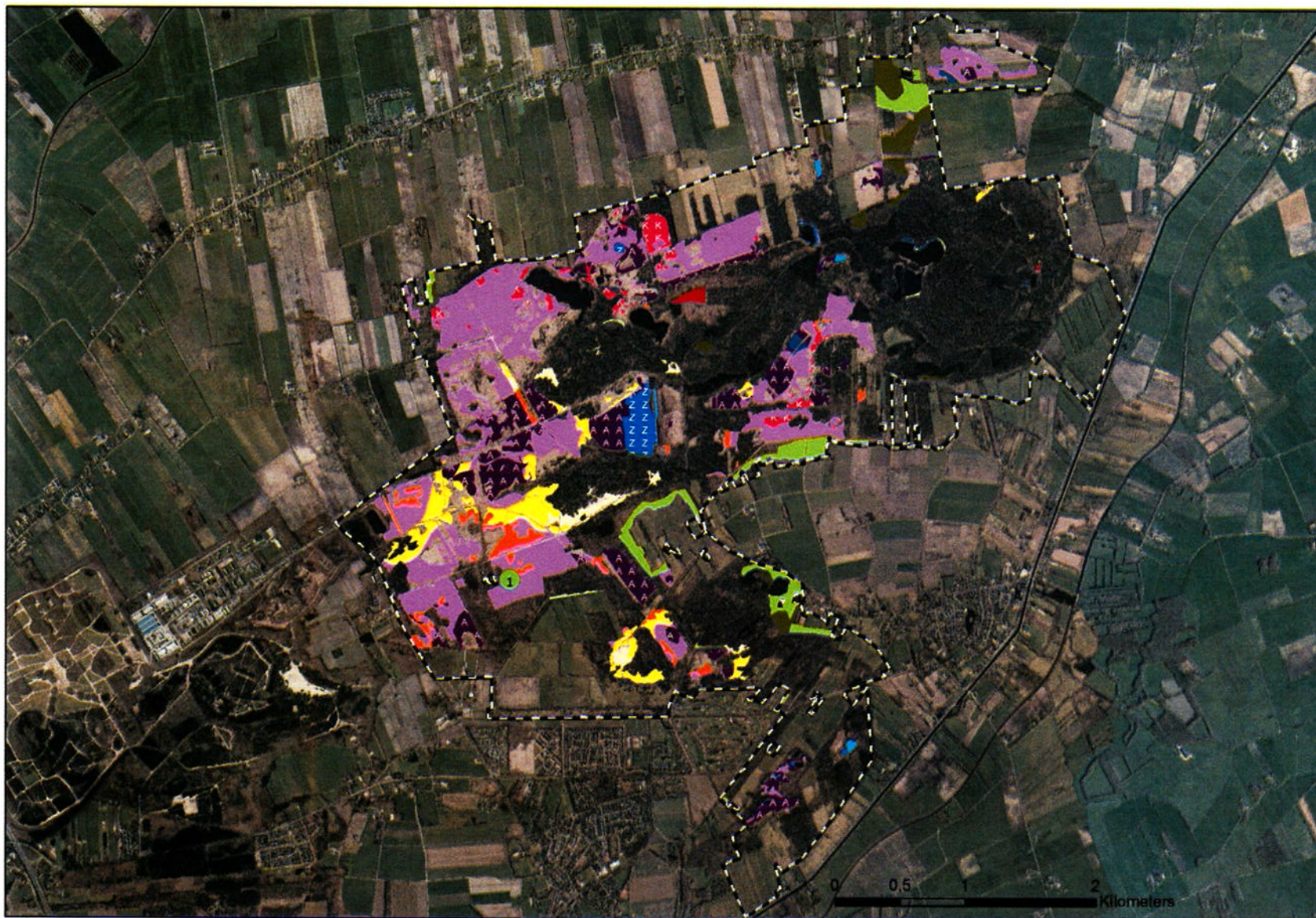
Verslag PAS-veldbezoek Holtingerveld SBB

Namens:
provincie Drenthe

29-10-2018

(datum)

Bijlage: figuur 1, habitattypenkaart van het N2000-gebied Holtingerveld met de bezochte locaties (rode stip).

NATURA 2000-GEBIED: 29. HOLTINGERVELD (BOSGROEPEN)
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 03-07-2019

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] (Provincie Drenthe, deel I), [redacted] (Prolander, deel I en II), [redacted] (Prolander, deel I).
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted] (Bosgroepen, deel I), [redacted] (Bosgroepen, deel I en II)
Overige aanwezigen: [redacted] (particulier, deel I), [redacted] (particulier, deel II), Dhr. H. Jumelet (Provincie Drenthe, deel I), [redacted] (Natuurmonumenten, deel I).
Datum bezoek: 03-07-2019

Doel

- N.B. Ondanks de uitspraak van de Raad van State, heeft provincie Prolander verzocht de PAS-veldbezoeken uit te voeren. Deze veldbezoeken worden daarbij als monitoringsmoment gezien. Het doel van deze veldbezoeken blijft daarmee in essentie ongewijzigd.
- Doel van het PAS-veldbezoek aan het Holtingerveld was eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in beheerplan/PAS-gebiedsanalyse voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermeting. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek. Het N2000-gebied is aangewezen voor twee Habitatrichtlijnsoorten: de kamsalamander en de gevlekte witsnuitlibel.
- De bezochte locaties van het PAS-veldbezoek 2019 zijn aangegeven in Bijlage 1: Habitattypenkaart Holtingerveld met de bezochte locaties. Bij het PAS-veldbezoek 2019 in het Holtingerveld zijn met Bosgroepen Noord-Oost Nederland drie locaties bezocht die in eigendom zijn van particulieren. Bezoeklocatie 1 t/m 4 maken deel uit van Ooster- en Westerzand (particulier [redacted]). Locatie 5 betreft het Uffelterzand (particulier [redacted]). Elk deelgebied is lopend doorkruist.

Voorbereiding

- Analyse van potentiële knelpunten en aandachtspunten op grond van het beheerplan/PAS-gebiedsanalyse. Dit in samenspraak met de bij het beheerplan betrokken ecooloog, met daarbij extra aandacht voor PAS-beheermaatregelen. Interne voorbespreking van het veldbezoek door de Bosgroepen.

Opmerkingen

- Het veldbezoek is in twee delen gesplitst: in deel I is het terrein van [redacted] bezocht en in deel II het terrein van [redacted]. Zie bovenaan dit verslag de verdeling van aanwezigheid voor beide delen.
- De particuliere beheerders hebben deelgenomen aan het PAS-veldbezoek Holtingerveld. In beide particuliere eigendommen worden PAS-maatregelen uitgevoerd (PAS-SKNL-aanvraag 2018-2021). Voor het Uffelterzand is in 2017 al een PAS-SKNL-aanvraag ingediend voor plaggen (ten behoeve Stuifzandheide met struikheide en Zandverstuiving), maar de maatregelen zijn nog niet uitgevoerd vanwege het lopende onderzoek naar niet-gesprongen explosieven (NGE). In het kader van het archeologisch onderzoek is geconcludeerd dat in het Uffelterzand de kans groot is op archeologische vondsten. Plaggen van het stuifzand is daarom onwenselijk. Dit heeft geleid tot een aanpassing van het plan voor het stuifzand.

Bevindingen

De Bosgroep geeft aan dat er, voor zover bij hen bekend, in het Holtingerveld geen opvallende veranderingen binnen de habitattypen zijn opgetreden.

DEEL I

Het eerste deel van het PAS-veldbezoek is op locatie [redacted] uitgevoerd (bezoeklocatie 1 t/m 5 in Bijlage 1: Habitattypenkaart Holtingerveld met de bezochte locaties). De particuliere eigendommen maken onderdeel uit van het gebied bekend als Ooster- en Westerzand. De habitattypen die in dit deel van het Holtingerveld voorkomen zijn met name H4010 Vochtige heide en H4030 Droge heide en in mindere mate H2320 Binnenlandse kraaiheide en

H7150 Pionierv egetaties met snavelbiezen. In deze habitattypen is sprake van verdroging, vergrassing en verbos-
sing, deels als gevolg van stikstofdepositie. Het regulier beheer bestaat met name uit schapenbegrazing (begrazings-
eenheid met de eigendommen van Natuurmonumenten).

De Bosgroepen en Natuurmonumenten geven aan dat er in 2010 door hen een ecohydrologisch onderzoek voor
het Uffelterveen is uitgevoerd. Het Uffelterveen betreft een gebied van afgegraven veen wat tussen twee kei-
leenschollen ligt. Het grondwater stroomt tussen deze schollen door, waardoor er in vroegere tijden veenvor-
ming kon plaatsvinden. Langs de noordrand van het Uffelterveen treedt grondwater uit, waardoor aan de noord-
zijde van het Uffelterveen sprake is van vochtige heide. Langs de bosrand is sprake van een aantal natte plekken
waarin veenmossen tot ontwikkeling komen. Zelfs in de droge zomer van afgelopen jaar zijn deze plekken nog
enigszins vochtig. Dit geeft aan dat er vrijwel jaarrond nog sprake is van enige toestroom van grondwater. Waar-
genomen vochtminnende plantensoorten bevestigen de situatie: onder andere veenmos, waterviel en gewone
brunel.

Ten behoeve van hydrologisch herstel zullen aan de noordzijde van het Uffelterveen meerdere watergangen in
het bos worden gedempt zodat de oorspronkelijke lokale situatie kan worden benaderd. In de hogere koppen in
het bos kan daarmee meer water worden vastgehouden. De beheerder verwacht dat hierdoor meer en tot langer
in de zomer water via de ondiepe ondergrond af zal stromen naar het Uffelterveen, wat de ontwikkeling bevor-
dert van naastgelegen habitattype H4010A Vochtige heide (verbeter- en uitbreidingsdoelstelling) en H7150 pio-
niersvegetatie met snavelbiezen (behoudsdoelstelling). Daarnaast zullen ook de laagtes langs de bosrand met
veenmos meer water ontvangen, waar het veenmos van zal profiteren.

Het dempen van sloten is opgenomen als PAS-beheermaatregel en zal plaatsvinden na afronding van het niet ge-
sprongen explosieven (NGE) onderzoek (zie verderop in het verslag).

Op dit moment wordt ingezet op de uitvoering van hydrologisch modelonderzoek voor het gehele Holtingerveld.
De beheerders beschouwen het gebied als een gecompliceerd systeem door onder andere de vele verschillende
bodemtypen. Hydrologisch herstel is volgens de beheerders noodzakelijk om de instandhoudingsdoelstellingen
van de habitattypen te kunnen garanderen. Met dit modelonderzoek wordt duidelijker aan welke knoppen ge-
draaid kan worden om het systeem verder te optimaliseren.

Aan de oostkant van het Uffelterveen wordt vanaf dit najaar opslag verwijderd ten behoeve van H4010A Vochtige
heide. Als vervolfbeheer wordt gekozen voor (druk)begrazing. Standaard lopen hier al twintig Schotse hooglan-
ders, inclusief kalveren.

Binnen het terrein van [REDACTED] is een stuk H6230 Heischraal grasland bekeken. De beheerder merkt op dat het
een zeer klein oppervlak betreft. Het habitattype heeft een verbeter- en uitbreidingsdoelstelling in oppervlakte en
kwaliteit. De Bosgroepen twijfelt of dit stukje wel kwalificeert als H6230 Heischraal grasland. Soorten welke hier
tijdens het veldbezoek zijn waargenomen: grasmuur, liggend walstro, schapenzuring en borstelgras. Het ligt binnen
het begrazingsgebied van de Schotse hooglanders. Bij controle van de nieuwe habitattypekaart waaraan momenteel
gewerkt wordt, zal hierop extra gecontroleerd worden.

De percelen ten oosten van dit aangewezen habitattype, tevens in eigendom bij [REDACTED], bieden mogelijk po-
tenties voor uitbreiding van H6230. Daarvoor zal echter wel een forse inrichtingsmaatregelen noodzakelijk zijn. Ver-
wacht wordt dat het daarvoor noodzakelijk is om de bouwvoor te verwijderen.

Naast het hydrologische onderzoek, wordt het gehele Holtingerveld ook onderzocht op niet gesprongen explosieven
(NGE). De resultaten van dit onderzoek zullen de doorgang en planning van reeds toegezegde PAS-beheermaat-
regelen doen bepalen. Prolander leidt dit onderzoek en verwacht dat dit onderzoek in de tweede helft van 2019 wordt
afgerond.

In het Holtingerveld wordt ingezet op communicatie en samenwerking tussen de verschillende beheerders. Zo
wordt bijvoorbeeld gekeken naar het maken van werk met werk: grond wat vrijkomt bij het graven van poelen ten
behoefte van leefgebiedverbetering voor kamsalamanders, kan worden gebruikt voor het dempen van sloten.

DEEL II

[REDACTED] In zijn terrein komen divers habitattypen en twee habitat-
richtlijnsoorten voor. De algehele situatie in oppervlak en kwaliteit staat onder druk. Het beuken-eikenbos met hulst
(H9120) dreigt dicht te groeien met brandnetel en braam.

Het peil van het Finse meertje (plaatselijk ook wel bekend als het Gat van Berend Boer) is historisch laag, mede als
gevolg van de twee opeenvolgende droge zomers maar ook structureel is het peil de afgelopen jaren gezakt. Als
gevolg hiervan heeft opslag van wilg en berk vrij spel wat leidt tot dichtgroei en verdere verdroging. Afgelopen
jaren heeft [REDACTED] al delen vrijgesteld van opslag. Als onderdeel van de PAS-maatregelen zal de opslag in
het Finse meertje verwijderd worden. In verband met de aanwezigheid van de Kamsalamander zal dit gefaseerd

uitgevoerd worden over een periode van drie jaar. Aanvullend zijn maatregelen nodig om het basispeil te verhogen, zodat opslag minder kans krijgt. Een projectgroep bestaande uit Waterschap WDOD, provincie, bosgroep en [redacted] gaat hiermee aan de slag.

In de PAS-maatregelen zijn afspraken gemaakt over het verwijderen van de naaldbomen langs de rand van het Finse meertje. De bedoeling is om nog in 2019 te beginnen met de kap met uitloop naar 2020.

Gevlekte witsnuitlibel (H1042), doelsoort van het Holtingerveld is tijdens het veldbezoek waargenomen in een van de individuele poelen bij het Finse meertje. Ook kamsalamander (H1166) komt nog in het Finse meertje voor. Bij het onderzoek naar Kamsalamanders in Drenthe in 2017 is het voorkomen van deze soort vastgesteld, en is de biotoop beoordeeld als optimaal voor de Kamsalamander.

De voorgestelde maatregelen om het habitattype zandverstuiving (H2330) te revitaliseren zijn gehonoreerd met een PAS-bijdrage. Het vergroten van het oppervlak open zand door een stuk opslag weg te nemen leidt tot een betere ontwikkeling en minder onderhoud van het stuivende zand. In de huidige situatie moet frequent worden geschoond en geharkt om te voorkomen dat het stuifzand dichtgroeit. Door een strategische keuze van het stuk te kappen bos wordt weer een lange strijk lengte vanuit de overheersende windrichting verkregen. Aan het begin van de zandverstuiving wordt een zandbult aangelegd, met zand dat in het verleden vrijgekomen is bij het uitdiepen van het Finse meertje. Deze bult moet gaan functioneren als "zandmotor", waarbij het zand op een natuurlijke manier afgezet wordt over het stuifzand. De kwaliteit van het habitattype zal hierdoor verbeteren. Aanvullend beheer om het zand vrij van overtollige vegetatie te houden zal echter door de stikstofbelasting en de (te) geringe omvang van het terrein op de langere termijn wel nodig blijven, al zal de frequentie van het beheer afnemen. Door deze aanpassing van het plan lopen de archeologische waarden geen gevaar. De gemeentelijk archeoloog heeft met deze werkwijze ingestemd.

Grote Wolfsklauw, een typische soort voor stuifzandheide met struikhei (H2310) is dit jaar niet meer aangetroffen in het terrein. Het stuk vochtige heide (H4010A) binnen het eigendom van [redacted] staat er gezien de omstandigheden goed bij. Dat geldt niet voor het heischrale grasland (H6230) waar sprake is van vergrassing en groei van opslag.

Conclusies

- Op basis van informatie van de Bosgroepen en het veldbezoek wordt geconcludeerd dat zich, voor zover bekend bij de Bosgroepen, in het Natura 2000-gebied Holtingerveld geen opvallende of onverwachte veranderingen in habitattypen hebben voorgedaan.
- Start van de geplande PAS-beheermaatregelen hangt af van de afronding het onderzoek naar NGE. Verwacht wordt dat vanaf het najaar van 2019 begonnen kan worden met de beheermaatregelen.
- Het na veel afstemming lopende hydrologisch modelonderzoek speelt een grote rol in de keuze voor toekomstige PAS-beheermaatregelen met oog op de instandhoudingsdoelstellingen.

Volgende PAS-veldbezoek: uitgevoerde PAS-maatregelen.

Namens:

Bosgroep WOV

(datum)

29-10-2019

2019_veldbezoek_PAS-gebied 029-Holtingerveld-BG.docx

[redacted]
Handtekening

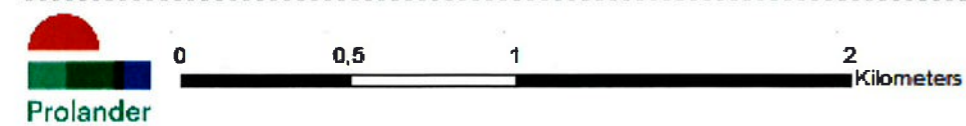
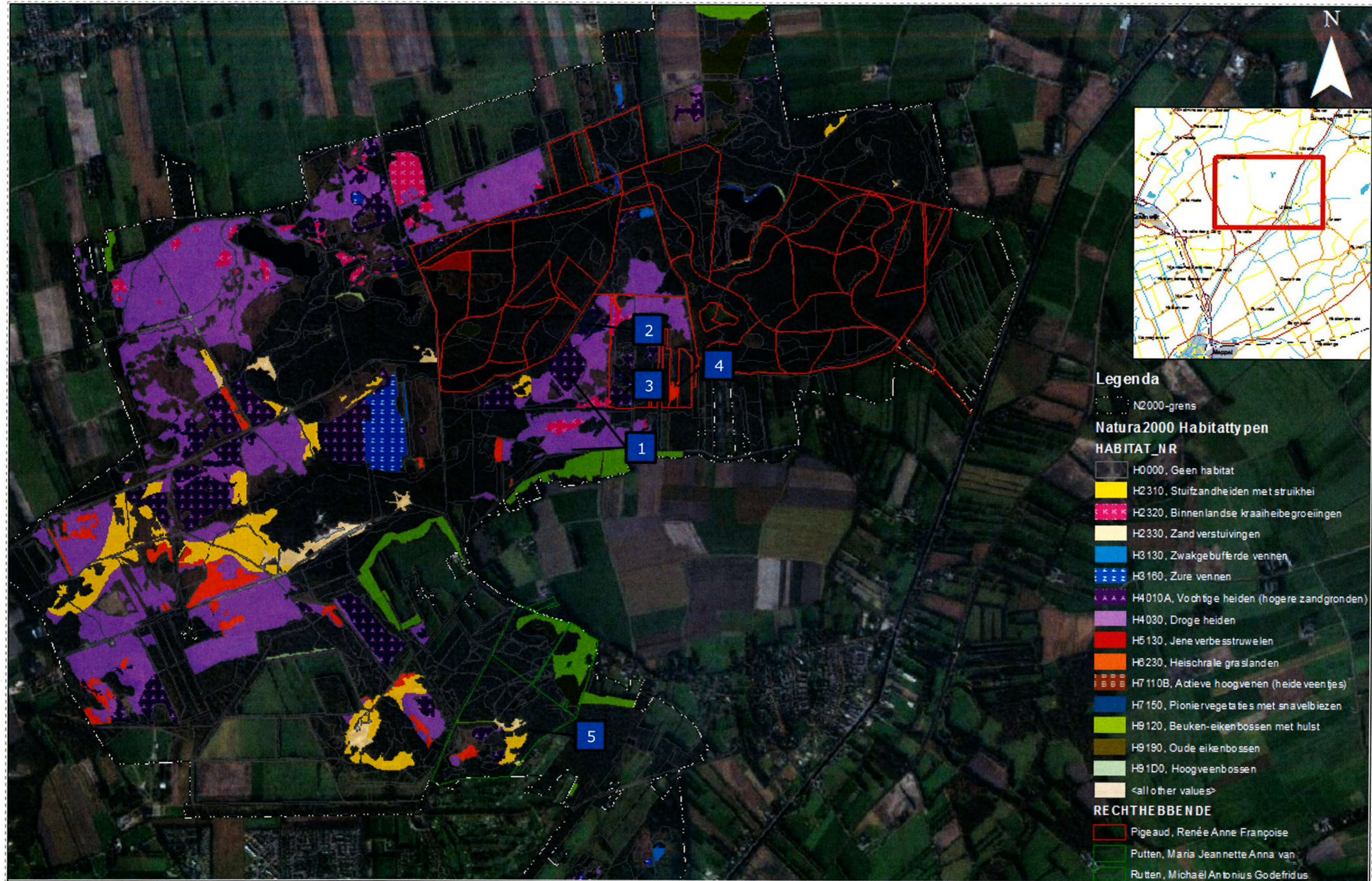
Namens:

Prolander

(datum)

31 oktober 2019

Bijlage 1: Habitattypenkaart Holtingerveld met de bezochte locaties

NATURA 2000-GEBIED: 29. HOLTINGERVELD (NATUURMONUMENTEN)
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 27-08-2019

Aanwezig namens Voortouwnemer: [REDACTED] (Prolander)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [REDACTED] (Natuurmonumenten)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 27 augustus 2019

Doel

- N.B. Ondanks de uitspraak van de Raad van State, heeft de Provincie Drenthe Prolander verzocht de PAS-veldbezoeken uit te voeren. Deze veldbezoeken worden daarbij als monitoringsmoment gezien. Het doel van deze veldbezoeken blijft daarmee in essentie ongewijzigd.
- Doel van het veldbezoek aan het Natura2000-gebied Holtingerveld was om eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in het Natura2000-beheerplan voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoring systematiek. Naast 11 habitattypen zijn voor het Holtingerveld twee Habitatrichtlijnsoorten aangewezen: de kamsalamander (H1166) en de gevlekte witsnuitlibel (H1042).
- De bezochte locaties zijn in bijlage 1 aangegeven. Tijdens het veldbezoek is de ontwikkeling bekeken van de aanwezige vegetatie/habitattypen, de effecten van het beheer en mogelijk aanwezige knelpunten. Met name de habitattypen H4030 Droge heiden en H4010A Vochtige heiden zijn bekeken. Daarnaast is aandacht besteed aan de in het najaar van 2018 uitgevoerde PAS-beheermaatregelen.

Vorbereiding

- Analyse potentiële knelpunten op grond van het beheerplan en de gebiedsanalyse, dit in samenspraak met de bij het schrijven van beheerplan betrokken ecoloog. Interne voorbespreking veldbezoek door beheerder.

Opmerkingen

- Beheerder geeft aan zich zorgen te maken over de stikstofdepositie waarvan de effecten in het veld nog steeds zichtbaar zijn met vergrassing en opslag. De beheerder ziet hier ook geen afname van en ziet graag een afname van stikstof door brongerichte maatregelen.
- Het Holtingerveld wordt naast begrazing, beheerd middels plaggen en maaien. Daarnaast wordt periodiek opslag verwijderd. Natuurmonumenten is in het najaar van 2018 gestart met PAS-beheermaatregelen.
- Beheerder geeft aan net als de andere terreinbeheerders van het Holtingerveld een toenemende recreatiedruk te ervaren in het gebied. Naast het feit dat recreatie een stijgende lijn in aantallen kent, lijken recreanten tevens steeds minder ontzag te hebben voor afrastering, de verplichting om honden aan te lijnen en borden waarmee de recreatieve toegang tot het gebied wordt beperkt. Dit duidt op onvoldoende besef dat het hier om een kwetsbaar Natura2000-gebied gaat. Natuurmonumenten ziet hier een kans voor een bundeling van krachten van de verschillende terreinbeheerders. Daarbij zou een uitgesproken steunbetuiging van de provincie en gemeentes naar idee van de beheerder helpen.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2019 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van Natuurmonumenten het afgelopen jaar geen opvallende wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan. Wel is te stellen dat de habitattypen zowel in oppervlak als in kwaliteit onder druk staan, mede door de droge zomers van 2018 en 2019. De beheerder heeft de indruk dat het gebied nog niet heeft kunnen herstellen van deze droogte. De beheerder sluit niet uit dat de gemiddelde staat van instandhouding niet gegarandeerd kan worden.

De beheerder attendeert op de niet afnemende ammoniak-metingen die in omliggend en vergelijkbaar gebieden het Dwingelderveld en Drents Friese Wold worden gedaan in het kader van het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN). Dit stelt de beheerder niet gerust.

In onder andere het Uffelterveen is Natuurmonumenten sinds het najaar van 2018 bezig met het uitvoeren van PAS-beheermaatregelen. Het betreft hier het verwijderen van opslag en het dempen van sloten. Met deze maatregelen wordt ruimte gegeven voor habitattypen Vochtige heiden (H4010A) en Droge heiden (H4030). Aan de zuidzijde van het Uffelterveen komen alweer exemplaren van Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) op. De beheerder geeft aan dat dit lastig te voorkomen is. Vermoedelijk kan vernatting de beheerder hierbij helpen. Het Uffelterveen betreft een gebied van afgegraven veen dat tussen twee keileemschollen ligt. Aanvullend op het verwijderen van opslag, worden aan de noordzijde van het Uffelterveen meerdere watergangen gedempt zodat de oorspronkelijk natte situatie kan worden benaderd. De beheerder hoopt hiermee veenvorming aan te moedigen tussen beide keileemschollen. Het zal in elk geval habitattypen Vochtige heide (H4010A, verbeter- en uitbreidingsdoelstelling) en pioniersvegetatie met snavelbiezen (H7150, behoudsdoelstelling) ten goede komen.

Van de oude Boervaartje welke de zuidelijke grens vormt van het Uffelterveen, vermoedt de beheerder dat deze in bepaalde mate een wateronttrekkende functie heeft. Idealiter zou deze diepgaande voormalige vaart verondiept moeten worden om een zo optimaal mogelijk hydrologisch systeem te creëren waarbij tevens de cultuurhistorie zichtbaar blijft.

Een mogelijk verdrogend effect van het Boervaartje zal naar verwachting naar voren komen in het hydrologisch modelonderzoek van het Uffelterveen. Met dit modelonderzoek wordt duidelijker aan welke knoppen nog meer gedraaid kan worden om het systeem te optimaliseren.

Over habitatype Vochtige heide (H4010A) in het Kolonieveen spreekt de beheerder zijn zorgen uit. Er is hier sprake van intensief recreatief gebruik wat een verstrend effect heeft op kraanvogels die hier enkele keren zonder succes broedpogingen hebben ondernomen. Met name (illegaal) loslopende honden spelen hier een grote rol. Het spijt de beheerder dat Natuurmonumenten en de andere terreinbeheerders onvoldoende in staat zijn om toezicht en handhaving te plegen op de continue naleving van de regels. Dit zal worden aangekaart in het OMB-overleg (onderzoek, monitoring en beheer).

Naast de recreatiedruk, is er sprake van sterke verdroging en vergrassing in het Kolonieveen, zie figuur 1. Ondanks dat er een dijk om het deelgebied is gelegd die het water moet vasthouden, bieden het nog niet optimale hydrologisch systeem in combinatie met de algehele droogte onvoldoende gelegenheid tot vernatting. Deze droge situatie in combinatie met de stikstofdepositie ziet de beheerder als oorzaken voor een dominantie van pijpenstrootje in het Kolonieveen. Enkel een mechanische aanpak met maaien en chopperen in combinatie met voor- en nabegrazen acht de beheerder als effectieve maatregel om de instandhoudingsdoelstelling van habitatype Vochtige heide (H4010A) ter plaatse te kunnen waarborgen.

Figuur 1 Recreatiedruk en vergrassing zijn knelpunten voor habitatype H4010A Vochtige heiden in het Kolonieveen

Over het algemeen vraagt de beheerder zich af of het mogelijk is om de behoudsdoelstellingen zoals in het Natura2000-beheerplan zijn opgeschreven voor de eerste beheerplanperiode gehaald kunnen worden. Daarmee trekt de beheerder ook de uitbreidingsdoelstelling voor de tweede beheerplanperiode in twijfel. De beheerder acht de huidige geboden aanvullende beheermaatregelen onvoldoende om de doelstellingen van beide beheerplanperiodes te halen.

Conclusie

- Op basis van het veldbezoek en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het deel van het Holtingerveld dat in beheer is bij Natuurmonumenten, afgelopen jaar geen direct opvallende veranderingen in de vegetatie voorgedaan. Op de langere termijn is er wel duidelijk sprake van een achteruitgang van de habitattypen.
- De beheerder ziet geen afname van gevolgen van stikstofdepositie. Dit baart de beheerder zorgen en vraagt volgens de beheerder om een extra inspanning in beheermaatregelen.
- De beheerder maakt zich zorgen om de negatieve gevolgen van de droge zomer van 2018 en 2019. Des te belangrijker is het voor de beheerder om te zorgen voor een zo optimaal mogelijk hydrologisch systeem.
- Natuurmonumenten vraagt specifiek aandacht voor een gebiedsvriendelijkere aanpak voor de Uffelter es, met oog op de verdrogende werking van de landbouwkundige activiteiten op de es.
- Natuurmonumenten is sinds het najaar van 2018 actief met het uitvoeren van PAS-beheermaatregelen. Dit loopt door tot en met 2021, waarbij de meeste werkzaamheden worden uitgevoerd in 2019.
- Natuurmonumenten vraagt aandacht voor de toenemende recreatiedruk en de daarmee gepaard gaande effecten op kwetsbare vegetaties, soorten en habitattypen.
- Natuurmonumenten vraagt aandacht voor de doelstellingen van de eerste beheerplanperiode. De huidige geboden aanvullende beheermaatregelen om deze doelstellingen te halen acht de beheerder als onvoldoende.

Veldbezoek 2020: Uitgevoerde PAS-beheermaatregelen, recreatiedruk.

Dit verslag is vastgesteld door:

Namens:

Prolander

31-10-2019

(datum)

Handtekening

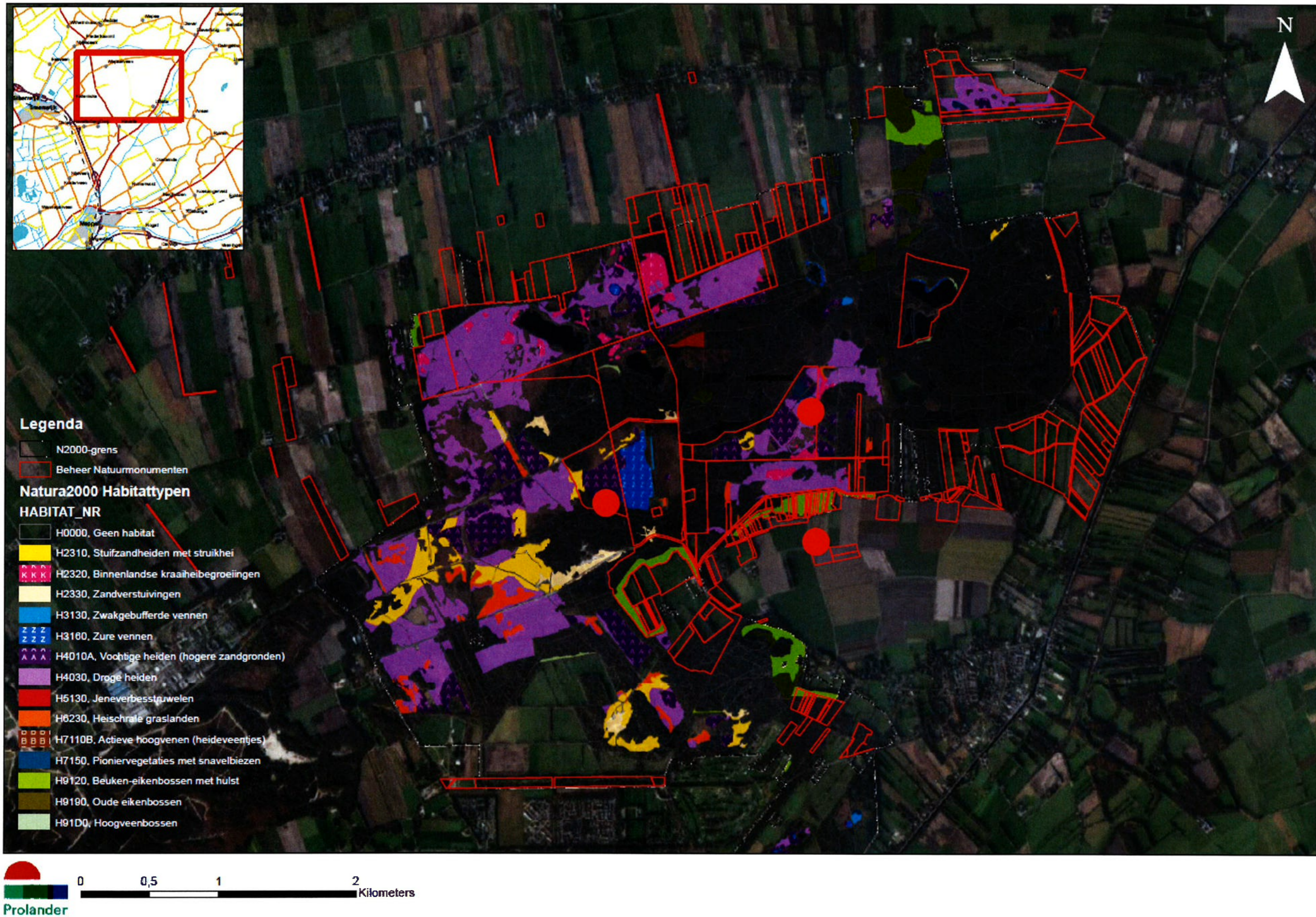
Namens:

Natuurmonumenten

29 oktober 2019

(datum)

Bijlage 1: Habitattypenkaart Holtingerveld met de bezochte locaties (rode stippen)

NATURA 2000-GBIED: 29. HOLTINGERVELD (RIJKSVASTGOEDBEDRIJF)
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 29-08-2019

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] en [redacted] (Prolander)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted] en [redacted] (Rijksvastgoedbedrijf)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 29 augustus 2019

Doel

- N.B. Ondanks de uitspraak van de Raad van State, heeft provincie Prolander verzocht de PAS-veldbezoeken uit te voeren. Deze veldbezoeken worden daarbij als monitoringsmoment gezien. Het doel van deze veldbezoeken blijft daarmee in essentie ongewijzigd.
- Doel van het veldbezoek aan het N2000 gebied Holtingerveld was om eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in het N2000 beheerplan voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermisting. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoring systematiek. Naast 11 habitattypen zijn voor het Holtingerveld 2 Habitatrictlijnsoorten aangewezen: de kamsalamander en de gevlekte witsnuitlibel.
- De bezochte locaties zijn in bijlage 1 aangegeven. Tijdens het veldbezoek is de ontwikkeling bekeken van de aanwezige vegetatie/habitattypen, de effecten van het beheer en mogelijk aanwezige knelpunten. Met name de habitattypen H4010A Vochtige heiden, H4030 Droge heiden, H2310 Stuifzandheiden met struikhei, H2330 Zandverstuivingen en H6230 Heischrale graslanden zijn bekeken.

Vorbereiding

- Analyse potentiële knelpunten op grond van het beheerplan/gebiedsanalyse, dit in samenspraak met de bij de PAS/N2000 betrokken ecologen van Prolander. Interne voorbespreking veldbezoek door medewerkers Rijksvastgoedbedrijf.

Opmerkingen

- Het Holtingerveld wordt naast begrazing met de Holtinger schaapskudde, beheert middels periodiek maaien, opslag verwijderen en drukbegrazing. Sinds het najaar van 2018 is ingezet op de uitvoering van de in het beheerplan afgestemde beheermaatregelen van opslag verwijderen.
- Beheerder geeft aan zich zorgen te maken over de stikstofdepositie waarvan de effecten in het veld nog steeds zichtbaar zijn met vergrassing en verbossing. De beheerder ziet hierin geen afname.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2019 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van Defensie het afgelopen jaar geen opvallende wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan. Wel is te stellen dat de habitattypen zowel in oppervlak als in kwaliteit onder druk staan, mede door de droge zomers van 2018 en 2019. De beheerder heeft de indruk dat het gebied zich nog niet heeft kunnen herstellen van deze droogte. Naast de droogte heeft het gebied te lijden onder vergrassing en verbossing. Regulier beheer met begrazing en opslag verwijderen is onvoldoende om dit tegen te gaan. Om opslag tegen te gaan past de beheerder direct aansluitend op het verwijderen van opslag drukbegrazing toe.

Sinds het najaar van 2018 voert het Rijksvastgoedbedrijf (hierna: RVB) actief beheer op het verwijderen van opslag ten behoeve van H4010A Vochtige heiden, H4030 Droge heiden, H2310 Stuifzandheiden met struikhei en H6230 Heischrale graslanden. Bijkomend doel van de beheerder voor het creëren van openheid en zichtlijnen wordt hiermee tevens benaderd. Aanvullend hierop past de beheerder drukbegrazing toe. Deze werkzaamheden zal de beheerder de komende jaren vervolgen. Het valt de beheerder op dat in het reguliere beheer enkel begrazing met de Holtinger schaapskudde onvoldoende is om de vergrassing en verbossing tegen te gaan. Hierdoor is de beheerder genoodzaakt om aanvullend beheer uit te voeren zoals maaien, chopperen en opslag verwijderen. Dit is opgenomen in het N2000-beheerplan.

De 'kleine startbaan' laat een mooie ontwikkeling van H6230 Heischrale graslanden zien. De beheerder is hier sinds 2018 over een groter gebied maaibeheer toe gaan passen, waarbij tevens een steeds bredere maairand van ±5 meter per keer oostwaarts wordt meegenomen in H4010A Vochtige heiden. Het maaibeheer wordt uitgevoerd wanneer blauwe knoop is uitgebloeid. Tijdens het veldbezoek zijn op de 'kleine startbaan' soorten waargenomen als kleine tijm, ogentroost, blauwe knoop, valkruid en klokjesgentiaan.

Ook neemt de beheerder de ten noorden gelegen strook H2330 Zandverstuivingen mee in het maaibeheer. Ook hier worden heischrale graslandsoorten gezien, waaronder blauwe knoop en kleine tijm. Naast het maaibeheer zijn in 2018 enkele bomen gekapt en bramenstruiken verwijderd om meer openheid te creëren, passend bij H6230. Vanwege de kwetsbaarheid staat de beheerder geen militair gebruik toe op dit stuk en grazen de schapen hier enkel in de winter. De toestand van H6230 is in het middendeel van het bij RVB-in beheer zijnde gebied, op het voormalige werkkamp, acht de beheerder van mindere kwaliteit. Dit stuk grasland is tot 2018 intensief begraasd waardoor de vegetatie zich weinig tot niet kon ontwikkelen. De beheerder heeft de schaapherder opdracht gegeven om hier minder intensief tot niet meer te begrazen met de schaapskudde. Hoger op de Havelterberg wil de beheerder kijken of de huidige locaties van H6230 bij Staatsbosbeheer aangesloten kan worden op het gedeelte van de Havelterberg in eigendom van Defensie.

In de zuidoosthoek van het RVB-gebied wil de beheerder een open verbinding creëren van habitattype H4030 van RVB naar de heideterreinen van [REDACTED] [REDACTED]. Dit betekent dat de maatregelen van opslag verwijderen ook hier zullen plaatsvinden. Daarmee wordt tevens een begaanbare route gecreëerd voor de schaapskudde. Daarbij wordt tevens rekening gehouden met de cultuurhistorische waarde die het gebied heeft. De voormalige zandafgraving t.b.v. de bouw van het Duitse vliegveld en rillen die hier liggen worden met deze werkzaamheden meer zichtbaar wat de leesbaarheid van het landschap vergroot.

De zandverstuiving (H2330) aan de oostzijde van het RVB-terrein zal worden meegenomen in de beheermaatregelen van opslag verwijderen. De beheerder heeft hier het doel om een open verbinding te maken van dit habitattype naar het voormalige werkkamp wat hier ten westen van ligt. Met deze openheid zal de wind meer invloed kunnen krijgen op H2330, wat in combinatie met militair gebruik het habitattype ten goede komt.

Wat fauna betreft, geeft de beheerder aan dat in de Genieput jaarlijks kamsalamanders worden waargenomen. De beheerder heeft geen duidelijk beeld van een trend. Wel heeft de beheerder het plan om meer laagtes in de Genieput te graven om een betere continue natte situatie te kunnen bieden voor kamsalamanders. De Genieput staat in droge zomers namelijk droog. Het veenhooibeestje is ook dit jaar weer waargenomen in het Defensiegebied.

Conclusies

- Op basis van het veldbezoek 2019 en de informatie van de beheerder zijn er het afgelopen jaar geen opvallende veranderingen in de vegetatie opgetreden.
- De beheerder zet sinds het najaar van 2018 actief in op het uitvoeren van aanvullend beheer met opslag verwijderen en drukbegrazing ten behoeve van H4010A Vochtige heiden, H4030 Droge heiden, H2310 Stuifzandheiden met struikhei en H6230 Heischrale graslanden. Dit zal de komende jaren worden voortgezet.
- De beheerder ziet geen afname van gevolgen van stikstofdepositie. De verwachte daling als gevolg van het PAS lijkt dus niet op te treden. Dit baart de beheerder zorgen en vraagt volgens de beheerder om een extra inspanning in beheermaatregelen.
- De beheerder maakt zich zorgen om de negatieve gevolgen van de droge zomer van 2018 en 2019. Des te belangrijker is het voor de beheerder om te zorgen voor een zo optimaal mogelijk hydrologisch systeem.
- De beheerder vraagt aandacht voor de toenemende recreatiedruk en de daarmee gepaard gaande effecten op kwetsbare habitattypen.

d door:

Namens:

Rijks vastgoedbedrijf / Defensie
sectie Natuur
30 okt. 2019

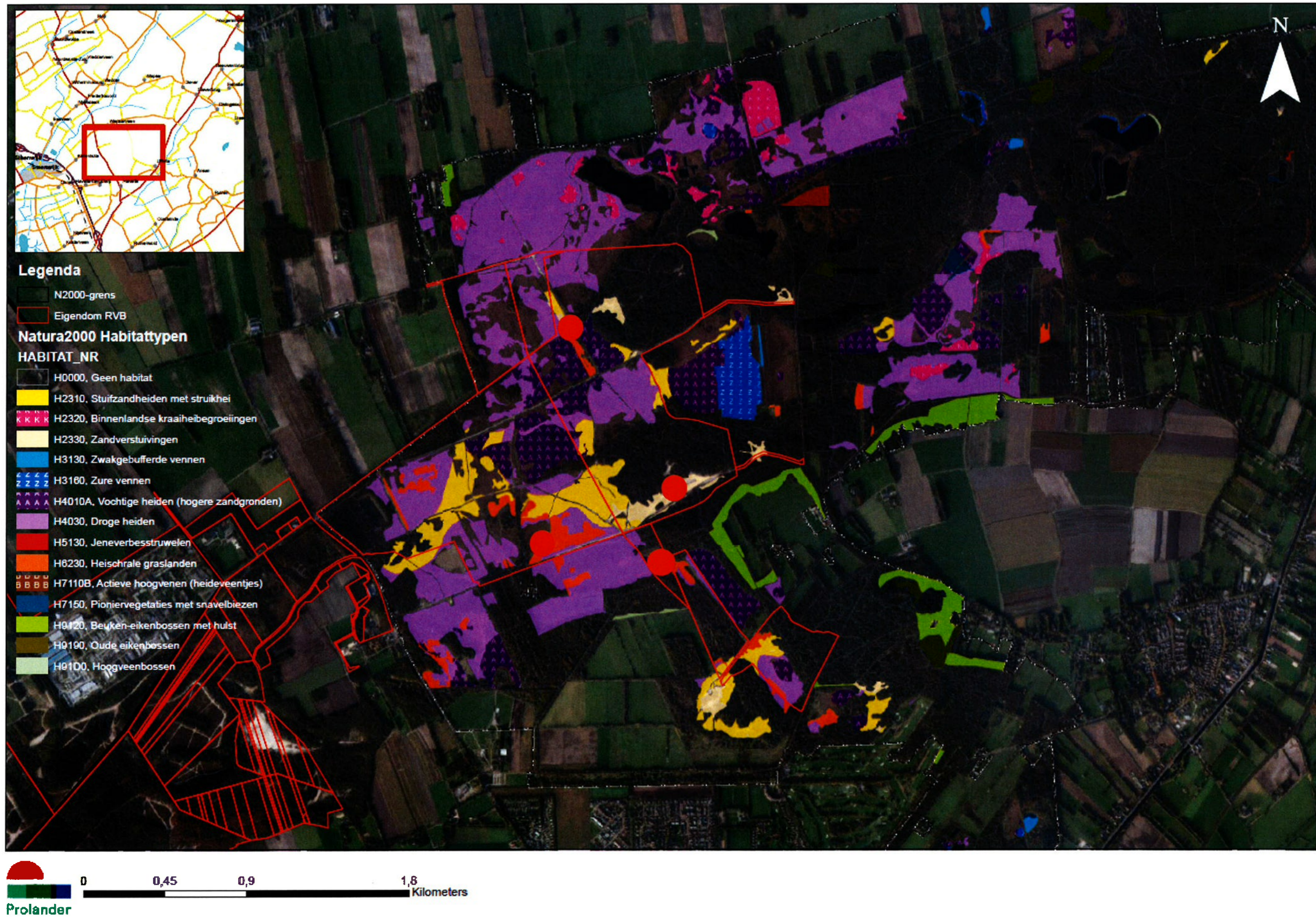
(datum)

Prolander

31-10-2019

(datum)

Bijlage 1: Habitattypenkaart Holtingerveld met de bezochte locaties (rode stippen)

NATURA 2000-GBIED: 29. HOLTINGERVELD (STAATSBOSBEHEER)
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 08-07-2019

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] (Prolander) en [redacted] (Prolander)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted] (SBB), [redacted] (SBB)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 08-07-2019

Doel

- N.B. Ondanks de uitspraak van de Raad van State, heeft de Provincie Drenthe Prolander verzocht de PAS-veldbezoeken uit te voeren. Deze veldbezoeken worden daarbij als monitoringsmoment gezien. Het doel van deze veldbezoeken blijft daarmee in essentie ongewijzigd.
- Doel van het veldbezoek aan het N2000 gebied Holtingerveld was om eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in het N2000 beheerplan voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermesting. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoring systematiek. Naast 11 habitattypen zijn voor het Holtingerveld 2 Habitatrichtlijnsoorten aangewezen: de kamsalamander en de gevlekte witsnuitlibel.
- De bezochte locaties zijn in Bijlage 1: Habitattypenkaart Holtingerveld met de bezochte locaties (blauw aangegeven) aangegeven. Tijdens het veldbezoek is de ontwikkeling bekeken van de aanwezige vegetatie/habitattypen, de effecten van het beheer en mogelijk aanwezige knelpunten. Met name de habitattypen H4030 Droge heiden, H4010A Vochtige heiden, H6230 Heischrale graslanden en H2310 Stuifzandheiden met struikhei zijn bekeken. Daarnaast is aandacht besteed aan de in het najaar van 2018 uitgevoerde PAS-beheermaatregelen.

Voorbereiding

- Analyse potentiële knelpunten op grond van het beheerplan en de gebiedsanalyse, dit in samenspraak met de bij het schrijven van beheerplan betrokken ecoloog. Interne voorbespreking veldbezoek door beheerder.

Opmerkingen

- Het Holtingerveld wordt naast begrazing, beheert middels plaggen en maaien. Daarnaast wordt periodiek opslag verwijderd. SBB is in het najaar van 2018 gestart met enkele PAS gefinancierde beheermaatregelen.
- Beheerder geeft aan over het algemeen een toenemende recreatiedruk te ervaren. Mensen lijken steeds minder ontzag te hebben voor afrastering en borden waarmee de recreatieve toegang tot het gebied wordt beperkt. Dit duidt op onvoldoende besef dat het hier om een kwetsbaar Natura2000-gebied gaat. In samenwerking met studenten van de Rijksuniversiteit Groningen (RuG) wordt onderzocht hoe Staatsbosbeheer dit in betere banen kan leiden. Feitelijk is hier sprake van "nieuw" gebruik dat formeel getoetst zou moeten worden.

Figuur 2: Toenemende recreatie kan een probleem vormen voor de waarden van het gebied

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2019 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van Staatsbosbeheer het afgelopen jaar geen opvallende wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan. Wel geeft de beheerder aan dat de habitattypen in kwaliteit onder druk staan, mede door de droge zomers van 2018 en 2019. De redenen hiervoor worden in dit verslag beschreven.

In de winter van 2018-2019 zijn PAS-beheermaatregelen uitgevoerd, zie ook Figuur 33. Er is onder andere opslag verwijderd ten behoeve van het behoud van H6230 Heischrale graslanden, H2310 Stuifzandheiden met struikhei en H4030 Droge heiden. Een deel van deze beheermaatregel wordt komend najaar nog uitgevoerd.

Figuur 3: Een van de locaties waar in de winter van 2018-2019 opslag is verwijderd.

Binnen habitattype H4030 Droge heiden en H6230 Heischrale graslanden heeft de beheerder plagplekjes aangelegd voor H4030-typische soort zandhagedis. Deze maatregel lijkt te werken, aangezien de beheerder de soort hier heeft waargenomen, net als hazelworm en ringslang (beide geen typische soort). Teven is H4030-typische soort klein warkruid ofwel duivelsnaagaren aangetroffen, net als kleine tijm. Deze laatste is geen typische soort maar wel een soort van de Rode lijst.

Met name in habitattype H4030 Droge heiden is sprake van dominantie van pijpenstrootje. Om dit tegen te gaan zijn maatregelen genomen in de vorm van klepelten. Dit heeft tot een duidelijke reductie van deze soort gezorgd.

De beheerder heeft in het veldbezoek een treffend voorbeeld laten zien hoe zij inzet op kwaliteitsverbetering van H4030. Het betreft een voormalig grasland welke tot 15 jaar geleden extensief landbouwkundig in gebruik is geweest. Hier is 10 tot 15 centimeter van de bouwvoor afgegraven, waarna het is begraasd door Schotse hooglanders. Sinds enige jaren is het perceel uitgerasterd voor vee en zet de verschralling door. Met PAS-beheermaatregelen maaien en afvoeren wordt dit proces bevordert. De beheerder is tevreden over de resultaten tot dusver. Het stuk heeft potentie om in de toekomst door te ontwikkelen naar habitattype H6230 Heischraal grasland. Op locaties waar geen PAS-beheermaatregelen zijn toegewezen wordt daarom continue-beheer toegepast met maaien en afvoeren.

Figuur 4: Vergraste en verbossende droge heide (locatie 4).

Enkele locaties in de zuidwesthoek van het Holtingerveld zijn opgenomen in een gebiedsbreed Natura2000-onderzoek naar het herstel en uitbreidingsmogelijkheden voor H6230 Heischrale graslanden. Op basis hiervan zullen maatregelen worden benoemd welke in de 2^e beheerplan periode geïmplementeerd kunnen worden.

Naast een hydrologisch onderzoek, wordt het gehele Holtingerveld ook onderzocht op niet gesprongen explosieven (NGE). De resultaten van dit onderzoek zullen de doorgang en planning van reeds toegezegde PAS-beheermaatregelen doen bepalen. Prolander leidt dit onderzoek en verwacht dat dit onderzoek in de tweede helft van 2019 wordt afgerond.

Figuur 5: Verschraling van voormalig landbouwperceel (locatie 6).

De percelen die Staatsbosbeheer reeds in eigendom en beheer heeft binnen deze voormalige landbouwenclave worden beheerd naar verschraling ten behoeve van H6230. Zie figuur 5. Soorten die in deze percelen zijn gezien: tormentil, mannetjesereprijs, moerasrolklaver, trekruis, muizenoor, tandjesgras en duizendblad. Hier zitten nog geen H6230-typische soorten tussen, maar bevestigen een verschralende toestand ten opzichte van de voormalige rijke landbouwgrond. Deze mix van nat- en droogminnende planten, laten een brede variatie op een klein aantal hectares zien.

De beheerder geeft tot slot aan dat er gemeentelijke plannen worden opgesteld voor een betonpad ten behoeve van mindervaliden. In de huidige plannen zal het pad enkele habitattypen doen doorkruisen. De beheerder zal alert zijn op de uitvoering van een toetsing door provincie op significante effecten op de doelstellingen van het Natura 2000-gebied.

Conclusie

- Op basis van het veldbezoek en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het deel van het Holtingerveld dat in beheer is bij SBB, afgelopen jaar geen direct opvallende veranderingen in de vegetatie voorgedaan. De ontwikkeling wijkt niet belangrijk af van de ontwikkeling die in het beheersplan/de PAS-gebiedsanalyse voorzien is.
- Staatsbosbeheer is sinds het najaar van 2018 actief met het uitvoeren van PAS-beheermaatregelen. Dit loopt door tot en met 2021, waarbij de meeste werkzaamheden worden uitgevoerd in 2019.
- Staatsbosbeheer vraagt aandacht voor de toenemende recreatiedruk en de daarmee gepaard gaande effecten op kwetsbare vegetaties en habitattypen.
- Staatsbosbeheer vraagt aandacht voor een doelgerichte aanpak voor de voormalige landbouwenclave in het zuiden van het gebied, met oog op potentie voor H6230 Heischrale graslanden.

Veldbezoek 2020: Uitgevoerde PAS-beheermaatregelen, recreatiedruk.

Dit verslag is vastgesteld door:

mr. R.A. Hummelen
Handtekening

Namens:

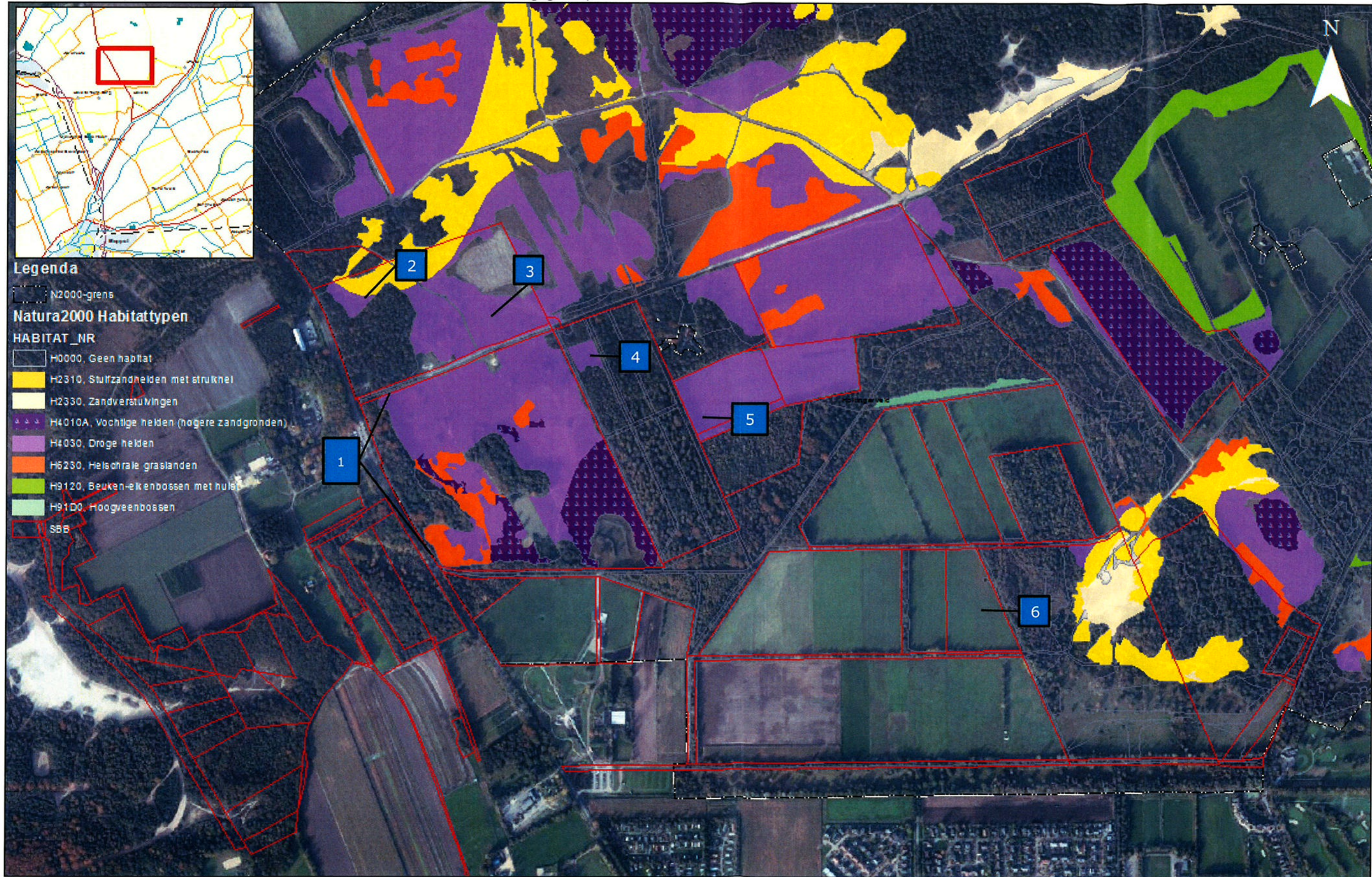
Staatsbosbeheer Doenthe

Namens:

Prolander

30 oktober 2019

Bijlage 1: Habitattypenkaart Holtingerveld met de bezochte locaties (blauw aangegeven)

NATURA 2000-GBIED: 29. HOLTINGERVELD (BOSGROEPEN NOORD-OOST NEDERLAND)
VERSLAG VELDBEZOEK DD: 29 JUNI 2020
STATUS: DEFINITIEF

Aanwezig namens Voortouwnemer: [redacted] en [redacted] (Prolander)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [redacted] (Bosgroepen Noord-Oost Nederland)
Overige aanwezigen: [redacted] ([redacted]) en [redacted]
namens [redacted] ([redacted])
Datum bezoek: 29 juni 2020
Provinciale co-lezer: [redacted]

Doel

- In het kader van de monitoring van de Natura 2000-gebieden en het treffen van maatregelen omtrent de te hoge stikstofdepositie worden jaarlijks veldbezoeken uitgevoerd. Dit veldbezoek draagt bij om aan te kunnen tonen of de instandhoudingsdoelen worden gehaald en om onvoorziene ontwikkelingen tijdig te signaleren. Eventuele veranderingen in het habitatype worden hierbij geregistreerd en beoordeeld wordt of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek.
- Bij het veldbezoek 2020 in het Holtingerveld is stil gestaan bij ontwikkeling van habitatypen H2330 Zandverstuivingen, H2310 Stuifzandheide met struikhei, H4010A Vochtige heiden, H4030 Droge heiden, H7150 Pioniervegetaties met snavelbiezen en habitatrictlijnsoorten H1042 Gevlekte witsnuitlibel en H1166 Kamsalamander.
- Ter voorbereiding op het veldbezoek hebben voortouwnemer en terreinbeheerder aandachtspunten gekozen en gezamenlijk besproken. Deze zijn verwerkt in het verslag.

Bijlage

- In de bijlage staat aangegeven welke locaties zijn bezocht tijdens het veldbezoek. Dit zijn het Uffelterzand en het Ooster- en Westertzand.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2020 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van particuliere natuurbeheerders [redacted] [redacted] en [redacted] het afgelopen jaar geen opvallende wijzigingen in de aanwezige habitatypen voorgedaan. Wel is te stellen dat de habitatypen zowel in oppervlak als in kwaliteit onder druk staan, mede door de afgelopen droge zomers. Naast de droogte heeft het gebied te lijden onder vergrassing, en verbossing, mede als gevolg van stikstofdepositie. Daarnaast is tevens recreatiedruk een blijvend knelpunt in het gebied. De toename hiervan is in voorgaande veldbezoeken ook aangedragen door alle terreinbeheerders van het Holtingerveld. Naast het feit dat recreatie een stijgende lijn in aantallen kent, lijken recreanten tevens steeds minder ontzag te hebben voor afrastering, de verplichting om honden aan te lijnen en borden waarmee de recreatieve toegang tot het gebied wordt beperkt. Dit duidt op onvoldoende besef dat het hier om een kwetsbaar Natura2000-gebied gaat. Een bundeling van krachten van de verschillende terreinbeheerders alsmede een uitgesproken steunbetuiging van de provincie en gemeentes zou volgens de beheerders kunnen helpen.

De verdroging in het Uffelterzand is goed zichtbaar in het feit dat het peil van het Finse meertje (ook wel Gat van Berend Boer genoemd) zeer laag is, zie figuur 1. Dit was tevens het geval bij het veldbezoek van 2019. De droge zomerperioden van de afgelopen paar jaar heeft het gebied weinig kans gegeven het grondwaterpeil te laten herstellen. Dit, ondanks de natte periode in februari 2020. Daarbij staat de hydrologie van het Uffelterzand mede onder invloed van de omgeving. Het gaat om sterke ontwatering ten behoeve van enerzijds de nabijgelegen golfbaan en anderzijds landbouwkundig gebruik op de Uffelter Es. Op laatstgenoemde locatie is tevens een toename van beregeningsinstallaties. Dit kan een rol spelen bij de verdroging. Om het hydrologisch systeem van het Holtingerveld beter te begrijpen en verbeteren, is een modelonderzoek gaande. Daarnaast wordt de hydrologie van het Finse meertje specifiek nader onderzocht, waarin ook mogelijke effecten van omgevingsfactoren worden getoetst.

Figuur 1 Het waterpeil van het Finse meertje staat, net zoals geconstateerd bij het veldbezoek van 2019, zeer laag.

Een verbetering van de hydrologie zal ook de waterkwaliteit ten gunste komen. De huidige grote fluctuaties in waterpeil met droogval in het voorjaar en de zomer versterkt de verzuring en vermist van de poelen. Door verdroging neemt de invloed van grondwater af, waarmee verzuring wordt versneld en de buffering achteruitgaat. Dat het Finse meertje kenmerken heeft van habitattypen Zwakgebufferde vennen (H3130) wil de beheerder graag zo behouden (N.B. het Finse Meertje kwalificeert op dit moment niet voor dit habitattypen). Dit is mede in belang van de fauna die hiervan profiteert. Het terugdringen van de verdroging en de daarmee gepaard gaande verzuring is van groot belang voor de populatie van kamsalamander (*Triturus cristatus*) die hier zit. Het meertje is een belangrijke voortplantingsbiotoop van deze voor dit gebied aangewezen habitatrictlijnsoort. Wanneer het te zuur wordt, zal het die functie en daarmee de soort verliezen. Ook is het leefgebied van de eveneens aangewezen habitatrictlijnsoort gevlekte witsnuitlibel (*Leucorrhinia pectoralis*). Deze is tijdens het veldbezoek ook waargenomen, zie figuur 2.

Figuur 2 Gevlekte witsnuitlibel bij het Finse meertje

Ter verbetering van waterhuishouding en leefgebied van met name kamsalamander is het noodzakelijk om de waterpartijen vrij te stellen van houtopslag. Hiertoe zijn het afgelopen jaar herstelmaatregelen in het kader van PAS uitgevoerd. Rondom het Finse meertje is selectieve kap toegepast, met name gericht op naaldbomen, alsmede het verwijderen van opslag in de venranden. Met het verwijderen van naaldbomen wordt verdamping van het bos verminderd. Dat draagt bij aan de verhoging van het aandeel grondwater in het Finse meertje en daarmee aan de bufferende werking van het water in de diverse poelen. De werkzaamheden, uitgevoerd onder ecologische begeleiding van Bosgroepen Noord-Oost Nederland, worden gefaseerd uitgevoerd in de jaren van 2019, 2020 en 2021. Naast het direct verwijderen van bomen zijn ook enkele populieren geringd, waarmee de beheerder deze exemplaren langzaam laat afsterven, om te voorkomen dat deze massaal zaad zetten voordat ze afsterven. Zie ook figuur 3.

Figuur 3 Een geringde boom, die langzaam zal afsterven

Ten zuidwesten van het Finse meertje is ten behoeve van habitatype H2330 Zandverstuivingen, een zogenoemde 'zandmotor' aangelegd (figuur 4). Hierbij is de oorspronkelijke zandverstuiving voorzichtig afgeschrapt om deze grotendeels vrij te maken van vegetatie en de successie terug te zetten naar de beginfase. Bij vroegere verdieping van het Finse meertje vrijgekomen zand is gebruikt om de zandmotor aan de westzijde van het stuifzand te creëren. De bedoeling hiervan is dat vers zand afgezet wordt op het stuifzand, om daarmee de dynamiek van dit stuifzand te vergroten. Recreatie van met name wandelaars helpt mee om het zand in de zandverstuiving los te houden.

Figuur 4 De zandmotor die habitatype H2330 Zandverstuivingen weer nieuw leven in moet blazen

Om de windwerking te bevorderen is opslag verwijderd in zuidwestelijk gelegen habitatypen H2310 Stuifzandheide met struikhei en H4030 Droge heide, zie figuur 5. De openheid wordt hier bewaakt middels begrazingsbeheer met de gescheperde kudde van het gebied.

Figuur 5 In het najaar van 2019 is opslag verwijderd in habitattypen H2310 Stuifzandheide met struikhei en H4030 Droge heide van het Uffelterzand

Naast maatregelen in het Uffelterzand, zijn ook herstelmaatregelen uitgevoerd in het op een hoge rug gelegen naaldbos van het Westertzand (terreinbeheerder: [REDACTED]). Deze locatie is ook bezocht in het veldbezoek van 2019. Ten tijde van dat veldbezoek waren toen nog geen maatregelen uitgevoerd. Onder begeleiding van Bosgroepen Noord-Oost Nederland, zijn in het najaar van 2019 meerdere sloten gedempt (figuur 6). Enkele jaren eerder is het naaldbos 75% uitgedund om een meer open bos te creëren en daarmee verdamping te verminderen. Deze maatregelen zijn uitgevoerd ter verbetering van de algehele waterhuishouding, alsmede gericht op habitattypen H4010A Vochtige heidenen, H4030 Droge heidenen en H7150 Pioniervegetaties met snavelbiezen in het lagergelegen Uffelterveen (terreinbeheerder: Natuurmonumenten). In aanvulling op de maatregelen in het terrein van [REDACTED] heeft ook Natuurmonumenten in 2018-2019 herstelmaatregelen uitgevoerd middels het dempen van greppels, verwijderen van opslag en uitvoeren van selectieve kap in het Uffelterveen. Deze situatie vraagt om een goede afstemming tussen verschillende terreinbeheerders. [REDACTED] (vertegenwoordiger van [REDACTED]) geeft aan dat dit naar volle tevredenheid gebeurt. Met het dempen en verondiepen van de sloten in het bos tracht de beheerder regenwater de kans te geven in de bodem te infiltreren, in plaats van dat het water versneld en veelal oppervlakkig het laaggelegen Uffelterveen instroomt. In de nieuwe situatie zal het op de flank uittredende grondwater een langere weg door de bodem hebben afgelegd, waarmee het naar verwachting meer gebufferd zal zijn dan in de oude situatie. Dit komt direct ten gunste van met name de pioniervegetaties met snavelbiezen (H7150) en dopheide vegetaties met veenbies (H4010A) die op de flanken van het Uffelterveen langs de bosrand liggen. De beheerder geeft aan dat het Uffelterveen sinds de uitvoering van de maatregelen nu al nattere situaties laat zien.

Het Westertzand, Oostertzand en Uffelterveen worden jaarrond begraaasd door Schotse hooglanders (samenwerking Natuurmonumenten en [REDACTED]). De beheerder heeft laten zien dat enkele kwelplekken langs de bosrand zijn uitgerasterd om vertrapping van kwetsbare venige vegetaties te voorkomen. Op het moment van het veldbezoek stonden deze poelen droog. De beheerder geeft aan dat het aantal runderen wordt bepaald op basis van het voedselaanbod in het winterseizoen; in die periode is er minder aanbod dan in de zomer. Het is daarmee zoeken naar een balans in voldoende grazers om pijpenstrootje en opslag onder controle te houden.

Figuur 6 Een gedempte sloot in het bos op de noordwestelijke rug van het Westersand, het Uffelterveen ligt in de verte

Figuur 7 Beenbreek breidt zich uit in het Uffelterveen binnen habitatype H4010A Vochtige heide

In het Uffelterveen is op plekken met lokale kwel een populatie van beenbreek (*Narthecium ossifragum*) aanwezig (figuur 7). De beheerder geeft aan dat de typische soort van habitatype H4010A Vochtige heiden zich hier sinds 3 tot 4 jaar steeds meer uitbreidt. De uitgevoerde herstelmaatregelen ten behoeve van het habitatype zullen mede een positief effect hebben op dergelijke typische soorten.

In het kader van verdroging, is de beheerder zeer benieuwd naar het al dan niet ontwaterende effect van het Uffelter Boervaartje die aan de zuidzijde van het Uffelterveen van west naar oost loopt. De beheerder vond het opmerkelijk dat de voor het afvoeren van turf gegraven vaart in de natte periode van februari 2020 aan de westzijde nat was, terwijl het aan de oostzijde droog bleef. Het momenteel lopende hydrologisch modelonderzoek zal moeten uitwijzen of hier een herstelmaatregel wenselijk is ten gunste van met name naastgelegen habitatype H4010A Vochtige heiden.

Figuur 8 Het Uffelter Boervaartje aan de zuidzijde van het Uffelterveen

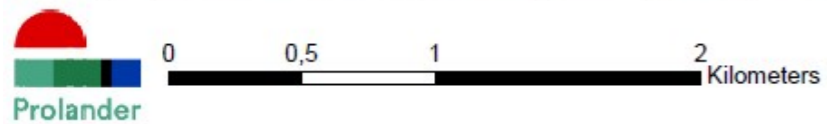
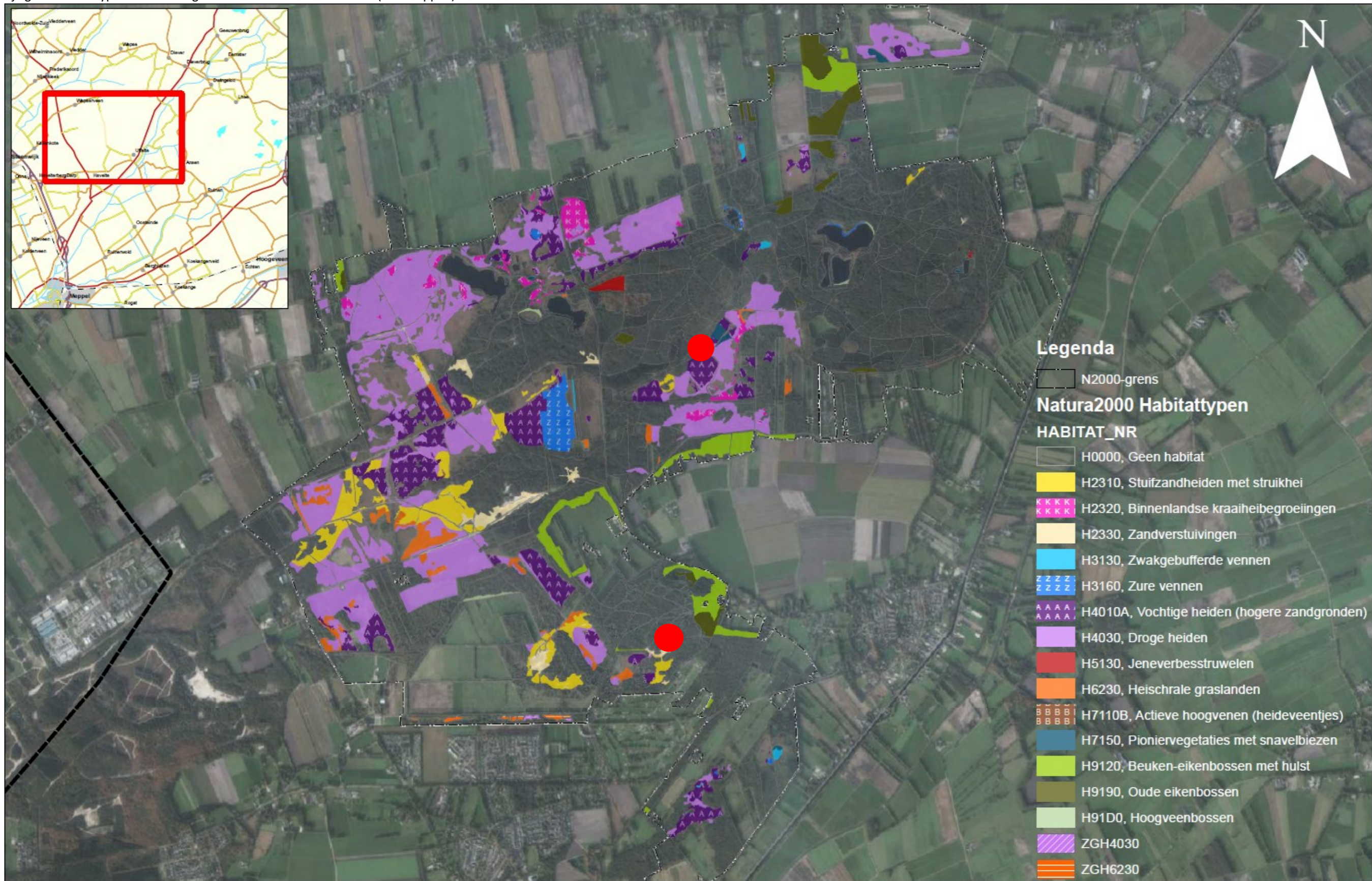
Conclusies

- Op basis van het veldbezoek 2020 en de informatie van de beheerder zijn er het afgelopen jaar geen opvallende veranderingen in de vegetatie opgetreden.
- Er zijn en worden volop herstelmaatregelen uitgevoerd in het gebied. Dergelijke inspanningen blijven noodzakelijk om de toename in vergrassing en verbossing onder controle te houden. Naast natuurlijke successie speelt een versnelde toename mede als gevolg van stikstofdepositie een rol.
- In het veldbezoek van 2021 kan het effect van uitgevoerde herstelmaatregelen en de eerste resultaten van het hydrologisch modelonderzoek worden meegenomen.

Accordering verslag

Dit verslag is met instemming van alle aanwezigen bij het veldbezoek en de provinciale co-lezer vastgelegd.

Bijlage 1: Habitattypenkaart Holtingerveld met de bezochte locaties (rode stippen)

Aanwezigen

Aanwezig namens Voortouwnemer:

() en ()
, verslag) van Prolander

Aanwezig namens Terreinbeheerder:

() en () van
Staatsbosbeheer

Overige aanwezigen:

n.v.t.

Datum bezoek:

9 september 2021

Provinciale co-lezer:

08-11-2021

Doel

- In het kader van de monitoring van de Natura 2000-gebieden en het treffen van maatregelen omtrent de te hoge stikstofdepositie worden jaarlijks veldbezoeken uitgevoerd. Dit veldbezoek draagt daarmee bij om aan te kunnen tonen of de instandhoudingsdoelen worden gehaald en om onvoorziene ontwikkelingen tijdig te signaleren. Eventuele veranderingen in het habitatype worden hierin geregistreerd en beoordeeld of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek.
- Bij het veldbezoek 2021 in het [gebied] is stil gestaan bij ontwikkeling van habitattypen [...]. Ook is gesproken over (externe) factoren die daar invloed op (kunnen) hebben.
- Ter voorbereiding op het veldbezoek hebben voortouwnemer en terreinbeheerder aandachtspunten gekozen en gezamenlijk besproken. Deze zijn verwerkt in het verslag.

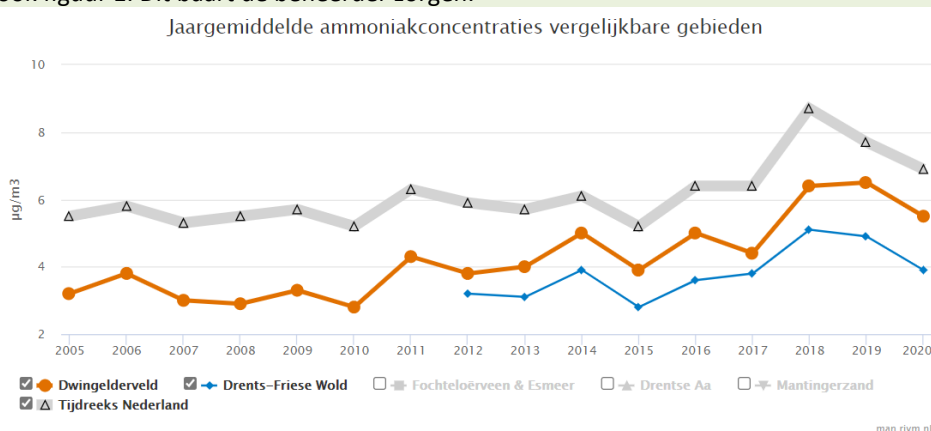
Bijlage

- In de bijlage is in een kaart aangegeven welke locaties zijn bezocht tijdens het veldbezoek.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2021 en de informatie van de beheerder zijn er het afgelopen jaar geen grote veranderingen binnen de habitattypen opgetreden.

De habitattypen die het Holtingerveld kenmerken, betreffen droge, schrale vegetaties. Met het verrijkende effect van stikstofdepositie staan deze habitattypen onder druk. De beheerder maakt zich zorgen over de depositie die niet onder de kritische depositiewaarde (KDW) geraakt. In het Holtingerveld staat geen meetpunt van het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). De jaargemiddelde ammoniakconcentraties van 2020 in vergelijkbare gebieden is in 2020 licht gedaald ten opzichte van 2019, maar dat de algehele trend ten opzichte van 2005 nog steeds stijgend is. De concentraties blijven aan de hoge kant, zie ook figuur 1. Dit baart de beheerder zorgen.

Figuur 1 Jaargemiddelde ammoniakconcentraties in nabij gelegen, vergelijkbare gebieden [$\mu\text{g}/\text{m}^3$] van 2005 t/m 2020

(bron: <https://man.rivm.nl/>)

Als gevolg van de stikstofdepositie versterkt door de afgelopen droge zomers ziet de beheerder gebufferde voedselarme soorten verdwijnen. Daarvoor in de plaats komen dominantere, stikstofminnende soorten als pijpenstootje (*Molinia caerulea*), ruwe berk (*Betula pendula*) en Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*), zie figuur 2. Om te voorkomen dat deze soorten het gebied verder overnemen, blijft het uitvoeren van herstelmaatregelen noodzakelijk als extra inzet bovenop het reguliere beheer.

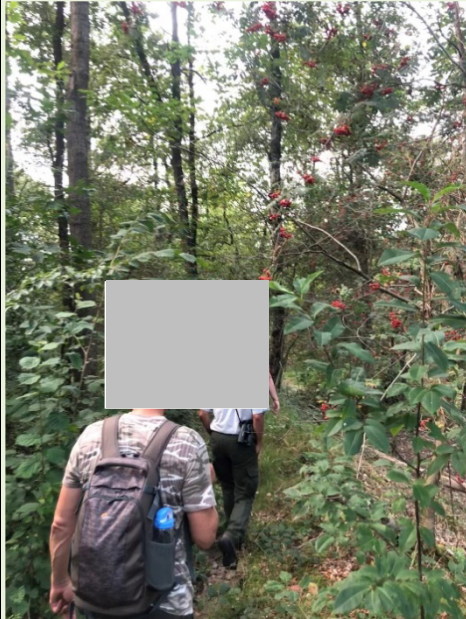

Figuur 2 Een voorbeeld locatie waar vergrassing en verbossing optreedt in habitattype H4030 Droge heiden in het Holtingerveld

Een onderwerp wat in voorgaande jaren ook naar voren kwam tijdens de veldbezoeken was de toename in recreatiedruk. De beheerder geeft aan dat deze toename een extra impuls heeft gekregen sinds de coronapandemie. Er zijn meer recreanten en er komt een ander soort recreant die eerder niet naar de natuurgebieden kwamen. De natuurgebieden waren een van de weinige plekken waar men op afstand bijeen kon komen en iets te beleven viel. De beheerder merkt dat recreanten brutaler zijn en zich slecht aan de regels houden. De beheerder heeft onvoldoende capaciteit om te handhaven en zoekt daarom naar andere oplossingen. Om de recreant te attenderen op de kwetsbaarheid van de natuur en daarbij horende regels, heeft de beheerder hier afgelopen jaar extra aandacht voor gevraagd in de media. De beheerder ervaart een hoge maatschappelijke druk om het gebied voor allerlei recreatieve doeleinden en evenementen open te stellen. Daarbij blijft het zaak organisatoren en ondernemers te verwijzen naar de vergunningsverplichting voor de toetsing op significant negatieve effecten op de HR-doelen. De beheerder ziet wel een positief effect van de toegangspoort Holtingerveld, waardoor de recreatie zich concentreert rondom dit gebied. Dat wordt versterkt doordat er is geïnvesteerd in educatieve voorlichting over de geschiedenis van het Holtingerveld. Het is voor de recreant aantrekkelijk om gebruik te maken van deze uitgezette routes met extra informatie over de geschiedenis van het gebied. Zie ook figuur 3.

Figuur 3 De recreatiedruk neemt toe tot zorgen van de beheerder

De beheerder heeft de afgelopen jaren ingezet op herstelmaatregelen die ook de komende jaren nog door zullen gaan t.b.v. de ontwikkeling van onder andere habitattypen H4110A Vochtige heiden, H4030 Droge heiden en H6230 Heischrale graslanden. Ook is de beheerder de bossen bij de Havelterberg aan het omvormen van productiebos naar natuurlijk en gemengd bos met meer klimaatbestendige soorten (figuur 4). Ook zal de beheerder in voorbereiding op de inrichting van de Havelterberg een corridor tussen de Havelterberg en noordelijk gelegen heischrale graslanden (H6230) bij de Hunebeddenweg. Deze corridor hoeft niet een volledig open gemaakt te worden, daarvoor wil de beheerder enkele bomen weghalen als een soort natuurlijk parkbos of 'hol bos'. Daarvoor wil de beheerder bestaande open plekken in het bos benutten. Door de variatie van hoge en lage vegetatie afhankelijke fauna de mogelijkheid om zich te verplaatsen. Om het open bos open te houden, zal de beheerder een plan maken voor (vervolg)beheer.

Figuur 4 Lopend door het bos bij de Havelterberg, wat de beheerder inzet op omvorming van productiebos naar natuurlijk bos

De beheerder laat in habitatype droge heiden (H4030) enkele plotjes zien waar door Science4Nature en Onderzoekscentrum B-WARE onderzoek doen naar de herstel van rozenkransje (*Antennaria dioica*). Deze typische soort van heischrale graslanden (H6230) kan zich moeilijk uitbreiden vanwege kleiner wordende populaties. Wat gepaard gaat met kleine genetische variatie. In de plotjes wordt onderzocht wat er nodig is om de typische soort met een levensvatbare populatie in het Holtingerveld kan bestaan¹.

Figuur 5 Boswachter ecologie [redacted] en ecooloog [redacted] bij een plotje van het herstelproject Rozenkransje in Drenthe

¹ <https://www.science4nature.nl/actie-voor-het-rozenkransje-in-drenthe/>

Conclusie

De ontwikkeling van de stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden in het Natura2000-gebied.

De bevindingen leiden tot het beeld dat:

- Op basis van het veldbezoek 2021 en de informatie van de beheerder hebben zich het afgelopen jaar geen grote wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan in het Holtingerveld. Er is wel sprake van een aanhoudende hoge mate van verbossing en vergrassing. Hierdoor staan typische soorten en daarmee de kwaliteit van de habitattypen onder druk. Dit wijdt de beheerder aan de stikstofdepositie en de langdurig droge perioden van de afgelopen drie jaar. Ook verstoring door de toenemende recreatiedruk draagt bij aan het onder druk staan van de habitattypen.
- In het veldbezoek van 2022 kan aandacht worden besteed aan de volgende onderwerpen: stand van zaken Natura2000-herstelmaatregelen, stand van zaken inrichting Havelterberg.

Accordering verslag

Dit verslag is met instemming van alle aanwezigen bij het veldbezoek en de provinciale co-lezer vastgelegd.

Bijlage 1: Habitattypenkaart Fochteloërveen met de bezochte locaties (rode stippen)

